

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet CULLUK

TÜRKİYE'DE TAVUK ETİ PİYASASI: EKONOMİK ANALİZ, PİYASA
YAPISI VE REKABET

İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet CULLUK

TÜRKİYE'DE TAVUK ETİ PİYASASI: EKONOMİK ANALİZ, PİYASA
YAPISI VE REKABET

Danışman

Doç. Dr. Gülden BÖLÜK

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mehmet CULLUK'un bu çalışması, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ahmet Ali KOÇ

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. GÜLDEN BÖLÜK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih DEMİR

Tez Başlığı: Türkiye'de Tavuk Eti Piyasası: Ekonomik Analiz, Piyasa Yapısı ve Rekabet

Tez Savunma Tarihi : 09/02/2022

Mezuniyet Tarihi :10/03/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Tavuk Eti Piyasası: Ekonomik Analiz, Piyasa Yapısı ve Rekabet” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Mehmet CULLUK

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Mehmet CULLUK
Öğrenci Numarası	20175210012
Anabilim Dalı	İktisat ABD
Programı	Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Gülden Bölük
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Türkiye’de Tavuk Eti Piyasası: Ekonomik Analiz, Piyasa Yapısı ve Rekabet
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1775470630
Rapor Tarihi	03 Mart 2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %11 Alıntılar dahil: %12
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 50 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. ( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Gülden BÖLÜK	
İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
GRAFİKLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TAVUK ETİ SEKTÖRÜ

1.1. Tavuk ve Tavukçuluğa Dair Genel Bilgiler.....	3
1.2. Dünya’da Tavuk Eti Tüketimi	3
1.3. Dünya’da Tavuk Eti Üretimi	5
1.4. Dünya’da Tavuk Eti İthalatı ve İhracatı	6
1.5. Türkiye’de Tavuk Eti Sektörünün Tarihçesi ve Gelişimi.....	7
1.6. Türkiye’de Tavuk Eti Tüketimi	8
1.7. Türkiye’de Tavuk Eti Üretimi.....	9
1.8. Türkiye’de Tavuk Eti İthalatı ve İhracatı.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

TAVUK ETİ SEKTÖRÜNDE YAPI-DAVRANIŞ-PERFORMANS ANALİZİ

2.1. Yapı-Davranış-Performans Paradigması	13
2.2. Literatür Taraması.....	15
2.3. Piyasa Yapısı	17
2.3.1. Firma Sayısı ve Yoğunlaşma.....	17
2.3.2. Entegrasyon.....	22

2.3.3. Giriş Engelleri	22
2.3.4. Maliyet Yapısı	23
2.3.5. Ürün Farklılaştırması.....	25
2.4. Piyasa Davranışı.....	25
2.4.1. Fiyat Politikası	25
2.4.2.Üretim Politikası	27
2.4.3. AR-GE Politikası	28
2.4.4. Tanıtım Politikası.....	29
2.4.5. Birleşme ve Devralmalar	30
2.5. Piyasa Performansı.....	30
2.5.1.Karlılık ve Büyüme.....	30
2.5.2. Teknoloji.....	30
2.5.3.Üretimde ve Kaynak Dağıtımında Etkinlik	31
2.5.4.Ürün ve Hizmet Kalitesi.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAVUK ETİ PİYASASINDA REKABETE AYKIRI DURUMLAR

3.1. Türk Rekabet Hukuku	34
3.1.1. Hakim Durumun Kötüye Kullanılması	34
3.1.2. Birleşme ve Devralma.....	34
3.1.3. Uyumlu Eylem ve Kararlar	35
3.2. Tavuk Eti Sektöründeki Anti Rekabetçi Uygulamaların Tespiti.....	35
3.2.1. Rekabet Koşullarının Bozulduğu İddiasıyla Yapılan Başvurular	35
3.2.2. Türkiye Tavuk Eti Piyasasında Birleşme ve Devralmalar	39
SONUÇ	41
KAYNAKÇA.....	43
ÖZGEÇMİŞ	47

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 Yapı Davranış Performans Paradigması.....	14

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Kıtalar Göre Piliç Eti Üretimi (milyon ton).....	6
Tablo 1.2 Seçilmiş Ülkeleri Tavuk Eti İthalatları (2015-2020) (Bin Ton).....	7
Tablo 1.3 Seçilmiş Ülkeleri Tavuk Eti İhracatları (2015-2020) (Bin Ton).....	7
Tablo 1.4 Türkiye Kişi Başı Kanatlı Tüketimi (2010-2020) (kg).....	8
Tablo 1.5 Türkiye Kesilen Tavuk Sayısı ve Üretilen Et Miktar.....	9
Tablo 1.6 Tavukçuluk Sektörü İşletme ve Kümes Sayıları (2006-2020) (adet).....	10
Tablo 1.7 Türkiye Kanatlı Eti İhracatı (ton).....	11
Tablo 1.8 Ülkelere Göre Türkiye'nin Tavuk Eti İhracatı (ton).....	12
Tablo 2.1 Tavuk Eti Sektörü Girişim Sayıları ve Yoğunlaşma Oranları (2009-2015).....	18
Tablo 2.2 BESD-BİR Üye Firma Bilgileri.....	18
Tablo 2.3 ISO500 2018 Yılı Listesinde Yer Alan Piliç Eti Firmaları.....	20
Tablo 2.4 ISO500 2019 Yılı Listesinde Yer Alan Piliç Eti Firmaları.....	20
Tablo 2.5 ISO500 2020 Yılı Listesinde Yer Alan Piliç Eti Firmaları.....	21
Tablo 2.6 Maliyet Kalemleri ve Oranları.....	24
Tablo 2.7 Tavuk Eti ve Yem Fiyatları (2016-2020) (kg/TL).....	24
Tablo 2.8 Tavuk Eti/ Yem Pariteleri (2016-2020).....	24
Tablo 2.9 Piliç Eti Firmalarının Sahip Oldukları Belge ve Sertifikalar.....	32

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1 Dünya Kişi Başı Kanatlı Eti Tüketimi.....	4
Grafik 1.2 Dünya Kişi Başı Et Tüketimi.....	4
Grafik 1.3 2021 yılı Dünya Kişi Başı Kanatlı Eti Tüketimi.....	5
Grafik 1.4 Dünya Tavuk Üretimi (Bin Adet).....	5
Grafik 1.5 Seçilmiş Ülkelerde Tavuk Eti Üretimi (milyon ton).....	6
Grafik 2.1 Türkiye Tavuk Eti Fiyatı (2010-2021) (TL/KG).....	26
Grafik 2.2 2021 Yılı Türkiye Tavuk Eti Fiyatları (TL/KG).....	26
Grafik 2.3 Reel Tavuk Eti Fiyatları (2003-2021)(kg).....	26
Grafik 2.4 Üreticinin Canlı Tavuk Başına Eline Geçen Miktar (2006-2020) (TL).....	27

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma-Geliştirme
A.Ş.	Anonim Şirketi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
Besd-Bir	Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birliği Derneği
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EURO	Avrupa Para Birimi
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations
ISO	International Organization for Standardization
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İTO	İzmir Ticaret Odası
KG	Kilogram
Kongo Dem. Cum.	Kongo Demokratik Cumhuriyeti
K. yumurta	Kuluçkalık Yumurta
M.Ö.	Milattan Önce
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
Suudi A.	Suudi Arabistan
RKHK	Rekabeti Koruma Hakkında Kanun
TAGEM	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü
TEPGE	Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü
TL	Türk Lirası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Y-D-P	Yapı Davranış Performans

ÖZET

Tavuk eti tarım alt sektörlerinden kanatlı sektörü içinde yer almaktadır. Protein kaynağı olarak diğer hayvansal ürünlere nazaran daha ucuz ve ulaşılması daha kolaydır. Ayrıca diğer kanatlı hayvanlar arasında da tüketimi en çok tercih edilen türdür.

Tavuk eti Türk halkının beslenmesinde de protein kaynağı olarak önemli yer tutmakla birlikte, dünya ülkeleriyle kıyaslandığında kişi başı tüketimin ve ihracatın düşük olduğu görülmüştür.

Son dönemlerde tavuk eti fiyatlarında yaşanan artışların sektördeki büyük firmaların tekel gücü uygulamalarından kaynaklandığına dair endişeler artmıştır. Bu kapsamda bu tez çalışması Türkiye’de tavuk eti piyasasının rekabet yapısını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Piyasada rekabetin ne durumda olduğunu tespit etmek için sektörde faaliyet gösteren firmalar yapı-davranış-performans-paradigmasına göre incelenmiştir. Sektörün yoğunlaşma düzeyi ise k-firma (CRk) yoğunlaşma endeksi kullanılarak bulunmuştur. Yapı-davranış-performans paradigmasına ve CRk endeksine göre yapılan analiz sonucunda sektör piyasasının zayıf oligopol yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tavuk eti piyasasının oligopolistik yapısı, sektörde yer alan firmaların zaman zaman hakim durum yaratmaya yönelik olarak birlikte fiyat belirledikleri Rekabet Kurumu’na yansıtılan davalar ile ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Tavuk Eti Sektörü, Yapı-davranış-performans Paradigması, Rekabet Analizi

SUMMARY
CHICKEN MEAT MARKET IN TURKEY: ECONOMIC ANALYSIS,
MARKET STRUCTURE AND COMPETITION

Chicken meat is included in the poultry sector, which is one of the sub-sectors of agriculture. As a protein source, it is cheaper and easier to access than other animal products. It is also the most preferred species for consumption among other poultry.

Although chicken meat has an important place in the nutrition of Turkish people as a protein source, it has been observed that consumption and exports per capita are low when compared to world countries.

Concerns have increased that the recent increases in chicken meat prices are due to the monopoly power practices of large companies in the sector. In this context, this thesis study was conducted to reveal the competitive structure of the chicken meat market in Turkey.

In order to determine the state of competition in the market, the companies operating in the sector were examined according to the structure-behavior-performance-paradigm. The concentration level of the sector was found by using the k-firms (CR_k) concentration index. As a result of the analysis made according to the structure-behavior-performance paradigm and the CR_k index, it has been determined that the sector market has a weak oligopoly structure.

The oligopolistic structure of the chicken meat market has been demonstrated by the lawsuits filed with the Competition Authority, in which the companies in the sector set prices together from time to time to create a dominant position.

Keywords: Chicken Meat Industry, Structure-behavior-performance Paradigm, Competition Analysis

ÖNSÖZ

Bu çalışma, tavuk eti sektörünün Türkiye’deki rekabet durumunu açıklayabilmek amacıyla ortaya konmuştur. Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusunu Türkiye tavuk eti sektörünün ekonomik açıdan potansiyeli ve rekabet durumu oluşturmaktadır. Çalışma, Akdeniz Üniversitesi Gıda Ekonomisi ve İşletmeciliği Bölümü İktisat Ana Bilim Dalı bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte sabrını, yardımını ve desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Gülden BÖLÜK’e teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Türkiye’de, tavukçuluk sektöre dair ilk atılımlar 1930’lu yıllarda başlamıştır. Ancak tavuk eti sektörü, büyüme ivmesini 1980’li yıllardan sonra yakalayabilmiştir. Çünkü o dönemde verilen teşvik ve devlet destekleri, ayrıca üretimin diğer tarım sektörlerine nispeten kolay olması girişimcileri motive etmiş ve sektöre olan yatırımlar hızlanmıştır. Entegre tesislerin artmasıyla birlikte giderek modernleşen sektör gerek bilgi birikimi gerekse teknolojik altyapı bakımından dünya standartlarını 2000’li yıllarda yakalayabilmiştir. Şu anda sektörde faaliyet gösteren işletmelerin çok azı geri teknolojiyle üretim yapmaktadır.

2000 yılından itibaren kanatlı tüketiminde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Kişi başı tüketim 9,34 kg ’den, 19,5 kg seviyelerine gelmiştir. Kırmızı etin fiyatının artışı ve tüketicilerin bu yönde alım gücünün düşmesi, bunun yanında tavuk etinin fiyatının daha uygun olması sebebiyle, kırmızın etin güçlü bir ikamesi yapmaktadır. Fakat gelişmiş ülkelerin tüketimi göz önüne alındığında tüketim oldukça azdır. Tüketimin en fazla olduğu ülke olan İsrail’de, 2020 yılı kişi başı tavuk eti tüketimi 65 kilogram civarındadır.

Türkiye’de yıllar içerisinde tüketimin artması üretimi de teşvik etmiştir. 2000 yılında, 643 bin ton olan üretim günümüzde 2 milyon ton civarlarındadır. Bunun yanında, Türkiye tavuk eti ihracatçısı konumundadır. Fakat Brezilya ile Amerika’nın ihracatları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye kişi başı tüketimde olduğu gibi tavuk eti ihracatında da bu ülkelerin gerisinde kalmıştır. Türkiye’nin tavuk eti ihracatında en fazla paya sahip olan iki ülke Irak ve Libya’dır.

Türkiye’de tavuk eti sektörünün yıllık cirosu 5-5,5 milyar dolar civarındadır. Ayrıca 2 milyona yakın kişiye dolaylı yoldan istihdam olanağı sağlamaktadır. Bunun yanında, sektör sürekli değişim içerisinde. 2009-2015 yılları arasında ait sektöre ilişkin TÜİK verilerine göre girişim sayısında artış ve yoğunlaşma oranında azalış olduğu görülmektedir. Ancak son dönemlerde tavuk etinde görülen yüksek fiyat artışları (sadece 2021 yılı Ocak-Aralık döneminde yaklaşık %80 oranında) sektörün yapısal olarak değişmeye devam ettiği, yoğunlaşma oranlarının yeniden arttığı ve sektörde yer alan firmaların anlaşarak fiyat tespit ettiklerine dair endişeleri gündeme getirmiştir. Nitekim Rekabet Kurumu’na tavuk eti sektöründe yer alan firmalara ilişkin şikayetler söz konusu olmuş ve bazı firmalar rekabeti bozucu eylem ve davranışlarda bulundukları gerekçesi ile ceza almışlardır.

Türkiye’de kırmızı et ve et ürünleri piyasalarının yapısını ve aksak rekabet koşullarını analiz etmeye yönelik çalışmalar olmakla birlikte (Bkz. Önder, 2018), tavuk eti piyasasının yapısal analizini ve bu sektördeki fiyat oluşumlarını analiz eden çalışmaya rastlanmamıştır.

“Tavuk eti”nin, sektörel olarak incelendiği çalışmalar daha çok ilgili kurumların raporları şeklindedir. Türk toplumunun beslenmesinde önemli yer tutan tavuk etinin fiyatlarının oluştuğu piyasanın rekabet açısından yapısının analiz edilmesi iktisadi olarak önem arz etmektedir. Literatür incelendiğinde, tavuk eti sektörüne yönelik “yapı-davranış-performans analizi”nin daha önce yapılmadığı görülmüştür. Bu bağlamda, çalışmanın sektörün yapısal değişimini, bu metodoloji ile (endüstri iktisadi perspektifinde) ortaya koyan ilk çalışma olması bu tezin literatüre önemli katkısıdır.

Çalışmanın 1. bölümünde, tavuk ve tavukçuluğun kısa tarihine değinilmiştir. Tavukçuluk sektörünün Türkiye’de gelişimi anlatılmıştır. Ayrıca Türkiye ve dünya düzeyinde üretim, tüketim ve dış ticaret durumu verilerle değerlendirilmiştir.

Çalışmanın 2. bölümünde, yapı-davranış-performans analizi kısaca anlatılmıştır. Türkiye’de ve dünyada yapı-davranış-performans paradigması çerçevesinde yapılan çalışmalar incelenmiştir. Tavuk eti sektörü yapı-davranış-performans paradigması çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışmanın 3. bölümünde, Türk Rekabet Hukuku’na değinilmiştir. Bunun yanında Tavuk eti sektöründe anti rekabetçi uygulamaların tespitine dair, rekabetin bozulduğu iddiasıyla Rekabet Kurumu’na yapılan başvurular ve rekabet ihlali davaları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA TAVUK ETİ SEKTÖRÜ

1.1.Tavuk ve Tavukçuluğa Dair Genel Bilgiler

Tavuklar boyutları küçük, vücutları tüylerle kaplıdır. İki adet kanatları ve bacakları bulunmaktadır. Tavukların kökenleri çok eskiye dayanmaktadır. 68 milyon yıllık T.rex olarak bilinen dinazor fosilinden edinilen protein yapısına bakıldığında, tavukların, dinozorlara akraba olduğu anlaşılmıştır (Bakırcı, 2014). Evcil tavuk türünün atası, yabani tavuk olan ve Latince ismi Gallus gallus olan kırmızı orman tavuğudur. Yapılan araştırmalar, ilk evcilleştirmenin, M.Ö. 2000’li yıllarda Asya’da olduğunu göstermektedir. Evcilleştirilen tavuklar (Gallus Domesticus), Mezopotamya ve Anadolu üzerinden, Avrupa’ya yayılmıştır (Yıldız, 2016:3). Gallus domesticus ismi tavuğun birden fazla yabani tavuktan köken alarak evcilleştirildiğini göstermek için kullanılmıştır (Kaya ve Yıldız, 2014:22).

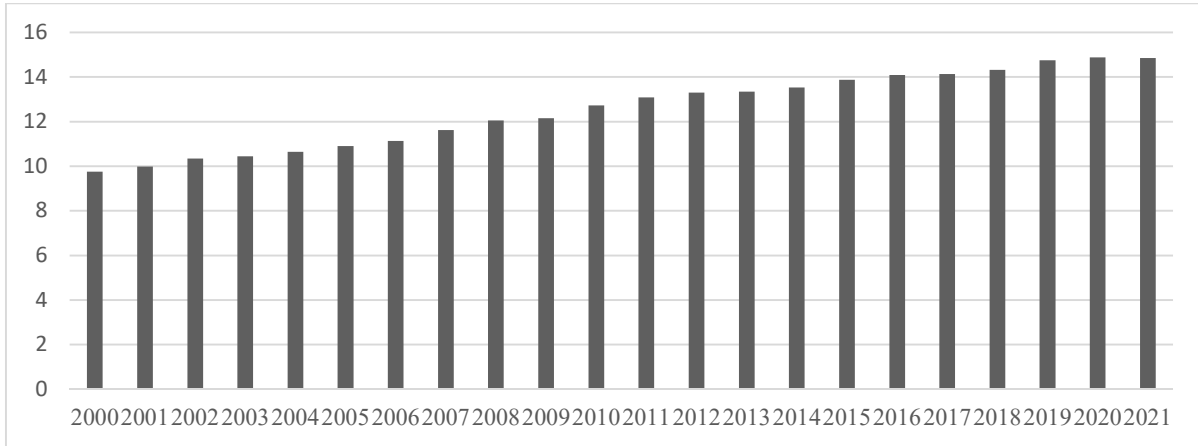
Broyler genleri değiştirilmiş, saf olan ırkların ıslahları sonucu elde edilmiştir. Saf olan ırklar, ıslah çalışmalarının devam etmesi ve melezleme çalışmaları için korunmaktadır. Tavuklar, yaşadıkları çeşitli bölgelerin isimleriyle anılmaktadır. Amerikan ırkı, İngiliz ırkı gibi adlandırılan tavukların, büyüme hızı, renk gibi özellikleri farklıdır (Yıldız, 2016:3).

Tavukların barınağına kümes adı verilmektedir. Çok çeşitli kümes tipleri vardır ancak etlik piliç üretiminde genel olarak altlıklı yer sistemi kullanılmaktadır (Yıldız, 2016:3). Etlik piliç üretmek isteyen üreticinin iki seçeneği vardır. Kendi başına üretim yapmak isteyen üretici, yem civciv tedariği, ilaç, kesim, paketleme, nakliye gibi birçok zahmetle karşı karşıyadır. Ancak entegre firmalarla sözleşme yaparak üretime başlar ise bu zahmetlerden kurtulur (Eşidir ve Pirim, 2015:3).

Et tavuğunun üretim süresi, 35 ile 42 gün arasında değişmektedir. Böylelikle üretici yılda 4 ile 7 sefer üretim yapabilir (Eşidir ve Pirim, 2015:3). Bunun dışında birim alanda yüksek verim alınması, yemin ete dönüşme oranının yüksek olması, kırmızı ete göre daha ucuz ve halk arasında daha sağlıklı olarak görülmesi, tavukçuluk sektörünün hayvancılık sektörü içinde önemli bir yere sahip olmasını sağlamaktadır (Yıldız, 2016:5).

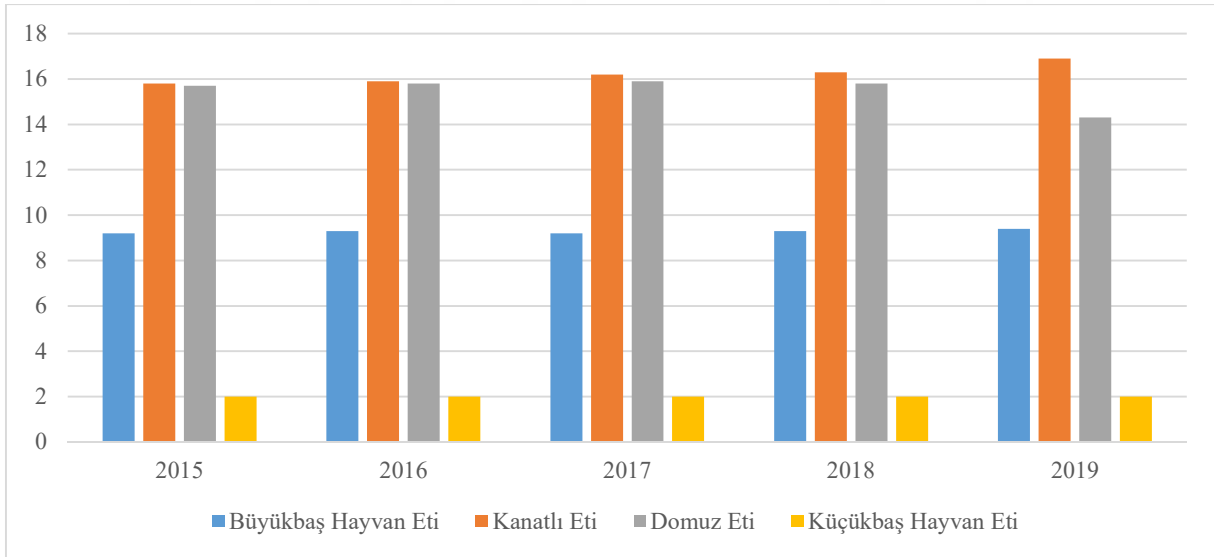
1.2. Dünya’da Tavuk Eti Tüketimi

Tavuk eti, yemin ete dönüşme oranı yüksek, diğer tarım sektörlerine göre daha düşük işgücü gerektiren, sindirilebilmesi kolay, yüksek protein kaynağı olan bir hayvancılık sektörüdür. Gerek besin değeri, gerekse kırmızı ete göre fiyatının daha düşük olması nedeniyle tavuk etinin dünyada tüketimi artmaktadır (Yıldız, 2016:5).

Grafik 1.1 Dünya Kişi Başı Kanatlı Eti Tüketimi

Kaynak: OECD Agriculture Statistics: OECD-FAO Agricultural Outlook (Edition 2021)

Dünya nüfusu giderek artmaktadır. 1990'lı yılların sonunda 6 milyara ulaşan dünya nüfusu günümüzde 7,5 milyarı geçmiştir. Aynı şekilde gıda ürünlerine olan talep de artmaktadır. Belirtildiği gibi tüketicilerin protein ihtiyacını karşılamada, erişim kolaylığı sayesinde ve kırmızı etin iyi bir ikamesi olması sebebiyle tavuk eti, nüfus artışıyla birlikte artan talebi karşılamada önemli bir seçenektir. Dünya'da kişi başı kanatlı eti tüketimi 2011 yılında 14,9 kg ile ikinci sırada iken, 15,9 ile dünya kişi başı domuz eti tüketimi ilk sırada yer almaktadır.

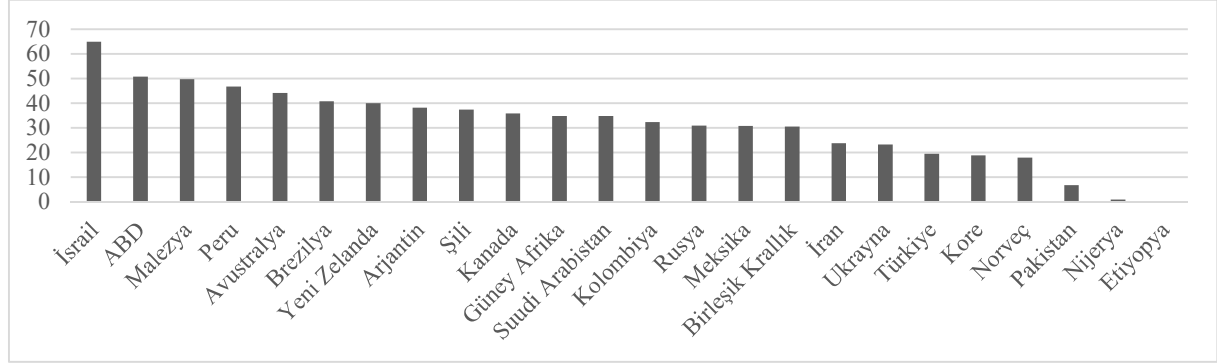
Grafik 1.2 Dünya Kişi Başı Et Tüketimi

Kaynak: (Besd-Bir Erişim adresi: <https://besd-bir.org/assets/uploaded/dunya-kisi-basina-et-tuketimi.pdf> , erişim tarihi:02.10.2020)

2015 yılında kişi başı kanatlı eti tüketimi 15,8 ile kişi başı domuz eti tüketimini (15,9 kg) geçmiştir. 2019 yılında ise kanatlı eti tüketimi 16,9 olmuştur. Kanatlı etinin de yaklaşık olarak %90'ından fazlasını tavuk eti oluşturmaktadır.

İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) verilerine göre, kişi başı kanatlı eti tüketimin en çok olduğu birinci ülke 64,9 kg ile İsrail, ikinci ülke ise 50,8 kg ile Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Grafik 1.3 2021 yılı Dünya Kişi Başı Kanatlı Eti Tüketimi

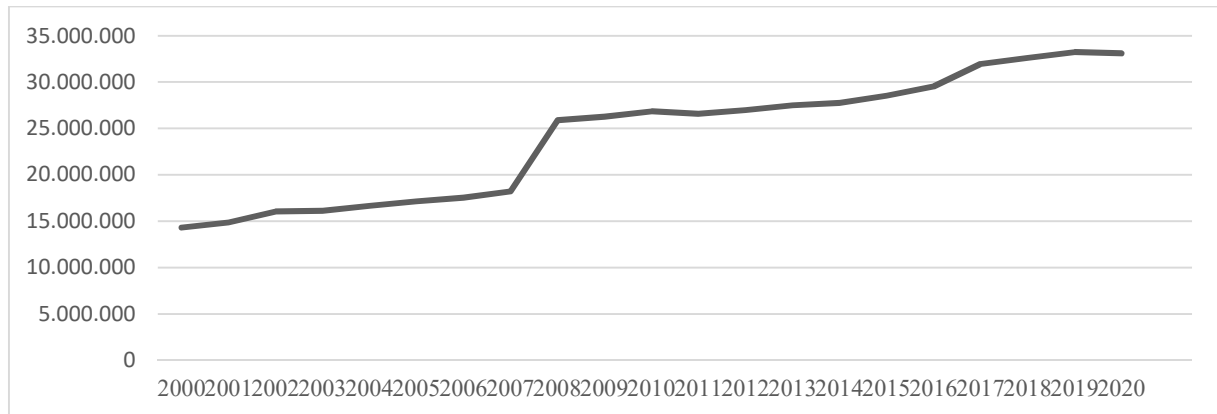
Kaynak: OECD-FAO Agricultural Outlook (Edition 2021)

Dünya kişi başı kanatlı eti tüketiminde grafikte de görüldüğü üzere, Türkiye kişi başı kanatlı eti tüketiminde birçok ülkeye göre geride kalmaktadır. Kişi başı kanatlı eti tüketiminde, 0,1 kg Etiyopya son sırada, 0,9 kg ile Nijerya sondan birinci sırada yer almaktadır.

1.3. Dünya’da Tavuk Eti Üretimi

Tavuk eti sektörü bilimsel ve teknolojik yöntemleri yoğun kullanan ve bu açıdan en çok gelişmiş tarım alt sektörlerindendir. Sektörde üretim sistemi olarak melez (hibrit) sistem kullanılmaktadır. İlk hibrit üretim 1942 yılında tavuklar üzerinde uygulanmıştır. Yıllardır süren bilimsel ıslah çalışmaları sonucunda hibrit sistem kullanılan et tavukçuluğu kısa sürede ürün verebilmektedir (Yıldız, 2016:5).

Grafik 1.4 Dünya Tavuk Üretimi (Bin Adet)

Kaynak: FAO (Erişim adresi: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>, erişim tarihi: 01.12.2021)

Dünya’da üretilen tavuk sayısı 2000-2020 yılları arasında yaklaşık olarak 2,3 kat artış göstermiştir.

Dünya tavuk eti üretimini ağırlıklı olarak Amerika Kıtası yapmaktadır. Girdi fiyatlarının düşük olduğu Amerika ve Brezilya, dünya tavuk eti üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Tablo 1.1’de gösterildiği gibi, Amerika Kıtası yıllar arasında ilk sırada, Asya ikinci sıradadır. Dünya tavuk eti üretimi sürekli artış göstermektedir.

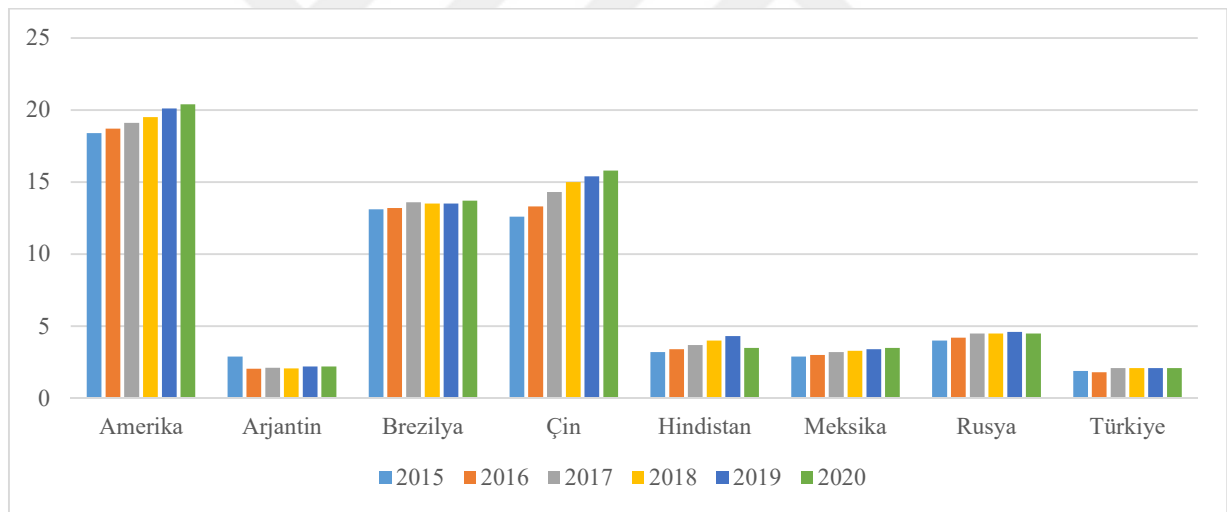
Tablo 1.1 Kıtalar Göre Piliç Eti Üretimi (milyon ton)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
AFRİKA	4.4	4.5	4.7	5.09	5.2	5.4	5.4	5.8	6.1	6.4	6.3
AMERİKA	38.8	40.2	40.4	41.4	42.6	44.4	44.9	46	46.7	48	48.4
ASYA	28.9	30.3	32.2	33.9	34.6	35.2	36.9	39.9	42.1	43.2	43.4
AVRUPA	13.7	14.4	15.4	15.8	16.5	17.2	17.8	18.3	19	19.4	19.6
OKYANUSYA	1.1	1.1	1.2	1.2	1.3	1.3	1.4	1.4	1.4	1.5	1.5
DÜNYA	87	90.5	94	97.4	100.2	103.5	106.4	111.7	115.3	118.5	119.2

Kaynak: FAO (Erişim adresi: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>, erişim tarihi: 01.12.2021)

Dünya tavuk eti üretimi 2020 yılında 119.2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. %17,1’i ABD tarafından, %11,4’ü Brezilya ve %13,2’si Çin tarafından gerçekleştirilmiştir.

Grafik 1.5 Seçilmiş Ülkelerde Tavuk Eti Üretimi (milyon ton)

Kaynak: FAO (Erişim adresi: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>, erişim tarihi: 01.12.2021)

2020 yılında, ABD’nin üretimi bir önceki yıla göre yaklaşık %1 artış yakalayarak 20.4 milyon ton olmuştur. İkinci sırada 15.8 milyon ton ile Çin, üçüncü sırada ise 13.7 milyon ton ile Brezilya vardır.

1.4. Dünya’da Tavuk Eti İthalatı ve İhracatı

Dünya tavuk eti ithalatı 2015-2020 yılları arasında %20,66’lık bir artış söz konusudur. 2020 yılında en çok tavuk eti ithalatı yapan ülkeler Avrupa Birliği Ülkeleri, Çin, Meksika, Birleşik Arap Emirlikleri ve Japonya’dır.

Tablo 1.2 Seçilmiş Ülkeleri Tavuk Eti İthalatları (2015-2020) (Bin Ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Çin	1.278	1.479	1.362	1.409	1.655	2.254
Japonya	529	551	569	560	562	535
Türkiye	0.8	0.08	2.7	5.8	44	44.4
BAE	526	501	440	591	591	669
Amerika	59	60	58	63	60	66
Meksika	777	780	788	803	970	881
AB Ülkeleri	2.108	2.170	2.438	2.550	2.557	2.388
Dünya	11.164	11.726	12.056	12.544	12.914	13.471

Kaynak: FAO (Erişim adres: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>, erişim tarihi: 01.12.2021)

Türkiye'nin tavuk eti ithalatı yoktur. Tablo 1.2'de görünen değerler ihracattan iadelerdir.

Dünya'da ihraç edilen tavuk eti 2020 yılında, bir önceki yıla göre %0.4 oranında azalarak yaklaşık olarak 14.5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1.3 Seçilmiş Ülkeleri Tavuk Eti İhracatları (2015-2020) (Bin Ton)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Arjantin	212	183	204	162	230	179
Brezilya	3.888	3.959	3.944	3.822	3.951	3.899
Çin	737	701	690	722	468	247
Türkiye	334	314	405	455	480	522
Amerika	2.973	3.112	3.191	3.305	3.342	3.546
Dünya	12.815	13.324	13.877	14.330	14.563	14.504

Kaynak: FAO (Erişim adres: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>, erişim tarihi: 01.12.2021)

İhracatın lideri Brezilya toplam dünya ihracatının %26,88'ini gerçekleştirirken, üretimde lider olan ABD %24,44 ile ihracatta 2. sırada yer almıştır. Üretim maliyeti en düşük olan ülke Brezilya'dır. Ülkenin iklim koşulları, yem üretiminin hammaddesi olarak mısır ve soya kullanımının yüksek olması maliyetleri düşürmektedir (Yıldız, 2016:10).

1.5. Türkiye'de Tavuk Eti Sektörünün Tarihçesi ve Gelişimi

Türkiye'de tavukçuluk sektörü Cumhuriyetin kurulmasından kısa bir süre sonra başlamıştır. İlk girişim, 1930 yılında Ankara'da Merkez Tavukçuluk Enstitüsü'nün kurulmasıyla başlamıştır. Ancak donanım ve teknik bilgi yetersizliği sebebiyle pek bir başarı sağlanamamıştır (Arıkan ve Bulut, 2018:85). Enstitünün 1952 yılında, tavukçuluğu özendirmek amacıyla Amerika'dan çeşitli tavuk ırkları ithal etmiş ve kamu kurumlarında üretime başlamıştır. Üretilen bu ırklar yetiştiricilere ve köylere dağıtılmış ancak yine eksik bilgi ve ıslah çalışması yapılmadığı için başarı sağlanamamıştır. 1963'te melezlenmiş damızlıkların ithal edilmesi, sektör faaliyet gösteren teşebbüslerin ilgisini çekmiş, 1968'de melez tavukların

geliştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilmiştir (Yıldız, 2016:4). Sektörde 1970’li yıllarda aile işletmeleri, sınırlı ve pahalı üretimle faaliyette bulunmuştur.

1980’lerde entegre tesisler ve sözleşmeli üretim sistemi tavuk eti sektörüne hakim olmaya başlamıştır. Bu yapısal değişim, sektörün gelişim kaydetmesini sağlamış ve bunun sonucunda sektör ülke talebini karşılayabilen önemli bir üretim dalı haline gelmiştir (Çakı, 2007:156). 1990’lı yıllarda yapılan yeni yatırımlarla birlikte kapasite ve modernleşme yönünden önemli değişimler gerçekleşmiştir (Tuncel, 2018:3). Sektörün 1990-2000 yılları arası büyüme hızı 14,4 olmuş ancak 2001 krizi sonrası 2000 yılına göre %10 oranında düşüş olmuştur (Çiçek ve Tandoğan, 2007:52).

Sektörün AB uyum çalışmaları 2000’li yıllarda başlamıştır. 2005 yılına gelindiğinde, Türkiye AB ülkelerine kanatlı eti ihraç edebilecek ülkeler listesine girmesi için karar alınma aşamasına girilmiştir. Türkiye’de, üretilen beyaz etin çok büyük bir bölümü, bir hayli modernleşmiş ve birçok gelişmiş ülkelerin tesislerinden 20 yıl daha gençtir (Çakı, 2007:156).

1.6. Türkiye’de Tavuk Eti Tüketimi

Türkiye’de 2000 yılından itibaren kanatlı eti tüketimi artış trendi göstermekte olup, kanatlı eti tüketiminde en çok yere yine tavuk eti sahiptir. 2000 yılında kişi başına tavuk eti tüketimi 9,34 kg iken, bu rakam 2020 yılında 19,5 kg olmuştur. Bunun sebebi tavuk etinin kırmızı ete göre fiyatının düşük olması ve tüketicilerin beslenme konusunda daha az yağlı protein kaynağı olarak tavuk etini sağlıklı bir seçenek olarak görmesidir (TAGEM, 2018:2). 2010 yılından sonra, kırmızı et fiyatlarının yükselmesi sebebiyle meydana gelen düşük proteinli beslenme, tavuk etiyle dengelenmeye çalışılmaktadır (Yıldız, 2016:11). 2000 yılında kişi başı tüketim 9,34 kg iken, bu rakam 2020 yılında 19,5 kg olmuştur. Yani 2000-2019 yılları arası Türkiye’de tavuk eti tüketimi yaklaşık %108,77 artmıştır. Buna rağmen gelişmiş ülkelerin tüketimi göz önüne alındığında, Türkiye’nin kişi başı tavuk eti tüketimi geri kalmıştır.

Tablo 1.4 Türkiye Kişi Başı Kanatlı Tüketimi (2010-2020) (kg)

YILLAR	Piliç Eti	Hindi Eti	Toplam Kanatlı Eti
2000	9,46	0,28	9,75
2005	13,01	0,58	13,59
2010	18,03	0,42	18,45
2011	18,79	0,46	19,25
2012	18,94	0,51	19,45
2013	18,41	0,43	18,84
2014	19,54	0,52	20,06
2015	20,29	0,6	20,89
2016	20,01	0,51	20,52
2017	21,73	0,56	22,29
2018	20,89	0,73	21,62

2019	20,47	0,56	21,02
2020	20,50	0,59	21,10

Kaynak:BESD-BİR(Erişim adresi: <https://besd-bir.org/assets/uploaded/Tr-kisi-basina-kanatli-eti-tuketimi2.pdf>, (erişim tarihi:20.12.2021)

Tavuk eti hindi eti tüketimiyle karşılaştırıldığında, tavuk eti tüketimi oldukça fazladır. Tablo 1.4'te görüldüğü üzere 2020 yılı kişi başı toplam kanatlı tüketiminin %97,15'ini tavuk eti oluşturmaktadır.

1.7. Türkiye’de Tavuk Eti Üretimi

Tavuk eti tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de talebi giderek artan bir besin kaynağıdır. Bir protein kaynağı olarak, özellikle kırmızı etle kıyaslandığında oldukça ucuzdur. Türkiye’de giderek artan kırmızı et açığı ve bunun sonucunda meydana gelen protein eksikliği, tavuk eti talebinin artan bir trend yakalamasının sebeplerindendir. Tavuk etine olan artan talebin yanında, tavuk eti üretimi de bir büyüme trendi yakalamıştır (Çiçek ve Tandoğan, 2007:1).

Türkiye’de kanatlı eti sektörü tesisleri iklimsel faktörler, büyük kentlere yakınlık ve hammadde tedarikinin kolay olması sebebiyle başta Bolu olmak üzere Düzce ve Yalova gibi illerin bulunduğu Türkiye’nin kuzeybatısında yoğunlaşmıştır. Faaliyet gösteren firmaların çoğu yerli olup, son zamanlarda damızlık temininde ve üretim alanında yabancı sermayeyle ortaklıklar yapılmaktadır (Yıldız, 2016:11).

Türkiye tavuk eti sektöründe, 2015’te kuş gribi salgınıyla birlikte birtakım olumsuzluklar meydana gelmiştir. Dış ticarete talebin azalması, komşu ülkelerdeki karışıklıklar ve tedarik zincirindeki bozulmalar nedeniyle; 2010 yılından beri süren üretim artışı, 2016’da bir önceki yıla göre %1,6 oranında azalmıştır (TEPGE, 2019:2).

Tablo 1.5 Türkiye Kesilen Tavuk Sayısı ve Üretilen Et Miktar

YILLAR	Kesilen Tavuk Sayısı (bin adet)	Et Miktarı(ton)
2000	413.963	643.457
2001	370.910	614.745
2002	416.002	696.187
2003	512.750	872.419
2004	512.239	876.774
2005	538.900	936.697
2006	495.566	917.659
2007	604.836	1.068.454
2008	617.986	1.087.682
2009	717.401	1.293.315
2010	843.898	1.444.059
2011	963.245	1.613.309
2012	1.047.783	1.723.919
2013	1.060.673	1.758.363
2014	1.109.742	1.894.669
2015	1.118.719	1.909.276
2016	1.101.572	1.879.018

2017	1.228.444	2.136.734
2018	1.228.533	2.156.669
2019	1.103.080	1.953.686
2020	1.200.708	2.136.263
2021	1.019.360	1.841.759

Kaynak: TÜİK (2021 yılı için ilk 10 ay verileri kullanılmıştır) (Erişim tarihi:27.11.2021)

2020 yılı tavuk eti üretimi 2,14 milyon ton civarlarındadır ve 2019 yılının üretim miktarına göre %9,34 artış sağlamıştır.

2020 yılı verilerine bakıldığında, sektörün istihdama katkısı da yüksektir. Yem sanayiinden yan sanayilere kadar 2 milyon civarında insana istihdam alanı sağlamaktadır

Tablo 1.6 Tavukçuluk Sektörü İşletme ve Kümes Sayıları (2006-2020) (adet)

Yıllar		Kuluçkahane	Damızlık	Ticari Etlik Piliç
2006	İşletme	82	238	8.899
	Kümes	-	1.445	11.020
2007	İşletme	81	248	8.919
	Kümes	-	1.507	11.263
2008	İşletme	81	247	8.948
	Kümes	-	1.548	11.543
2009	İşletme	90	274	8.827
	Kümes	-	1.586	11.350
2010	İşletme	79	277	8.908
	Kümes	-	1.657	11.623
2011	İşletme	79	276	9.164
	Kümes	-	1.769	12.227
2012	İşletme	78	302	9.403
	Kümes	-	1.949	12.852
2013	İşletme	80	322	9.444
	Kümes	-	2.086	13.505
2014	İşletme	80	341	9.782
	Kümes	-	2.237	14.360
2015	İşletme	75	354	9.676
	Kümes	-	2.390	14.415
2016	İşletme	62	357	7.834
	Kümes	-	2.351	12.534
2017	İşletme	72	374	7.717
	Kümes	-	2.304	12.490
2018	İşletme	75	367	7.655
	Kümes	-	2.388	12.542
2019	İşletme	74	338	7.807
	Kümes	-	2.439	12.725
2020	İşletme	71	375	7.905
	Kümes	-	2.403	13.018

Kaynak: (HAYGEM, 2021:11).

Sektörde, 375 adet damızlık, 2403 kümes, piliç eti üretimi yapan 7.095 işletme ve 13.018 kümes vardır. Bu sayılar dikkate alındığında, tavukçuluk sektörünün önemli bir istihdam kapısı olduğu görülmektedir. (Yıldız, 2016:11).

1.8. Türkiye’de Tavuk Eti İthalatı ve İhracatı

Türkiye’de sektör, piliç (broyler) üretiminde, üretilen bir kısım ürünün ihracatını yaparken kendine de yeterli olmasına karşın, damızlık konusunda ithalata bağımlıdır. Broyler

damızlıklarının tamamı ithal edilmektedir. Hibrit çalışmaları amacıyla, 2015 yılında yurtdışından 5 adet etçi saf hat getirilmiştir. Anadolu-T adı verilen ilk yerli hat elde edilmiştir (TEPGE, 2019:3).

Türkiye tavuk eti ihracatı, kuş gribi salgını sebebiyle dış ticarete oluşan kısıtlamalardan dolayı olumsuz yönde etkilenmiştir. 2014 yılında 353 bin ton olan tavuk eti ihracatında, 2015 ve 2016 yılında ölçüde azalış görülmüştür.

Tablo 1.7 Türkiye Kanatlı Eti İhracatı (ton)

	Tavuk	Hindi	Diğer	Ayak	İşlenmiş	Toplam
2000	1.806	0	0	8.683	0	10.489
2001	12.286	341	0	11.790	0	24.417
2002	6.252	464	0	12.695	0	20.000
2003	8.381	823	0	15.818	0	25.022
2004	11.096	615	0	17.339	0	29.050
2005	28.627	1.983	0	15.767	0	46.320
2006	18.812	319	0	18.971	0	38.102
2007	24.824	767	0	26.175	0	51.756
2008	47.895	1.297	0	30.508	0	79.852
2009	81.632	953	0	32.511	0	115.099
2010	104.106	1.036	0	35.232	10.870	151.243
2011	195.937	2.081	344	36.633	12.866	247.861
2012	269.032	3.737	953	31.159	21.368	326.861
2013	322.429	6.741	529	42.039	23.955	395.694
2014	353.123	8.227	264	45.464	23.466	430.544
2015	294.128	5.522	428	41.733	17.411	359.223
2016	268.231	5.522	293	49.490	13.382	336.931
2017	348.927	5.535	1.636	54.827	30.397	443.021
2018	401.279	9.770	2.900	52.768	39.023	505.741
2019	387.246	13.373	4.092	52.754	45.123	502.588
2020	421.916	8.696	4.437	54.583	49.070	538.703

Kaynak: BESD-BİR(Erişim adresi: <https://besd-bir.org/assets/uploaded/Tr-kanatli-eti-ihracati2.pdf>, erişim tarihi:20.12.2021)

Salgın sebebiyle ihracatta oluşan kayıpları, 2017 ve 2018 yıllarında telafi edilerek üretim ve ihracatta önceki yıllara göre en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 1.7’de görüldüğü üzere kanatlı sektöründe ihracatçı konumunda olan Türkiye’nin 2020 yılında yapmış olduğu 538 bin tonluk kanatlı eti ihracatının 421 bin tonu tavuk etinden oluşmaktadır.

Tablo 1.8 Ülkelere Göre Türkiye'nin Tavuk Eti İhracatı (ton)

ÜLKELER	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Irak	174.138	171.429	232.432	258.262	259.252	273.454
Azerbaycan	3.225	3.934	2.221	5.113	6.258	4.688
Gürcistan	5.773	5.965	8.136	10.708	10.476	13.833
Suriye	17.708	14.140	26.692	23.181	15.469	16.367
Kongo Dem. Cum.	9.767	8.285	11.309	9.145	8.759	10.443
Libya	16.215	10.816	10.866	44.707	21.243	27.194
Kongo	5.833	9.821	19.011	13.573	18.562	18.042
Angola	8.198	5.630	6.993	10.846	11.886	6.305
BAE	11.246	11.672	16.173	16.732	14.634	11.207
Rusya	22.045	0	39	857	2.923	604
Kuveyt	2.241	1.414	1.887	2.064	2.240	5.101
Bosna-Hersek	1.579	1.116	550	1.663	1.092	545
Suudi A.	3.786	2.370	3.294	3.237	6.111	7.045
Katar	1.210	2.014	4.890	7.623	7.471	8.826
Diğer Afrika Ülkeleri	7.143	5.988	5.914	14.595	17.608	19.383
Diğer Asya Ülkeleri	5.112	10.023	12.787	19.789	10.704	11.594
Diğerleri	2.213	3.927	2.832	6.902	7.911	7.710
TOPLAM	317.489	287.441	388.194	452.973	449.834	484.120
Tavuk Ayağı	41.733	49.490	54.827	52.768	52.754	54.583
Genel Toplam	359.223	336.931	443.021	505.741	502.588	538.703

Kaynak:BESD-BİR(Erişim adresi:<https://besd-bir.org/assets/uploaded/Tr-ulkelere-gore-kanatli-eti-ihracati2.pdf>, erişim tarihi:20.12.2021)

2020 yılında 273 bin tonluk ihracat yapılan Irak'ı, 27 bin tonla Libya takip etmektedir. 2020 yılı tavuk eti ihracatında en büyük artış; Irak ve Libya'da olmuştur.

Türkiye'nin 2020 yılı verilerine bakıldığında 2019 yılına göre %7,18 oranında artmıştır. 2020 yılı toplam tavuk eti ihracat miktarı yaklaşık 538 bin tondur. 2020 yılında Türkiye'de, üretimin %18,6'sı ihraç edilmiştir.

Ancak, Türkiye tavuk eti ihracatında öncü olan ülkelerin çok gerisinde kalmaktadır. 2020 yılında Brezilya 3.8 milyon ton, Amerika ise 3.5 milyon ton tavuk eti ihracatı yapmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TAVUK ETİ SEKTÖRÜNDE YAPI-DAVRANIŞ-PERFORMANS ANALİZİ

Bu bölümde, yapı-davranış-performans paradigmasının kısaca tarihine ve unsurlarına değinilecektir. Ayrıca, Türkiye’de yapı-davranış-performans paradigmasını uygulayan çalışmalar, literatür taraması başlığı altında ele alınacaktır. Yapı-davranış-performans paradigması çerçevesinde, Türkiye tavuk eti sektörünün analizi yapılacaktır.

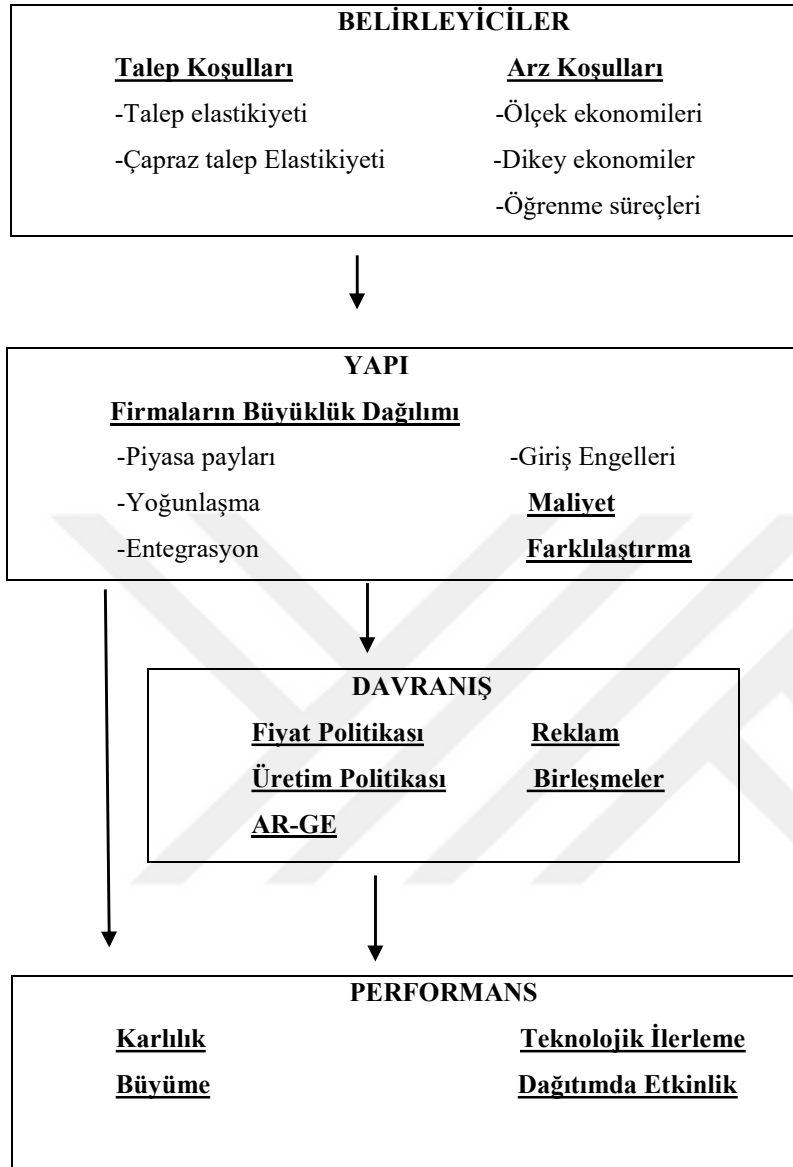
2.1. Yapı-Davranış-Performans Paradigması

Endüstriyel iktisatta, organizasyonların yapısı ile performansı arasındaki ilişkiyi anlamada önemli bir dönüm noktası olan yapı-davranış-performans paradigması, yapısalcı görüş fikrini savunan Edward S. Mason ve arkadaşları tarafından 1930’lu yılların sonunda ortaya çıkmıştır (Yolaç, 2004:215).

1933 yılında Chamberlin ve Robinson’un, piyasaları tanımlamada tam rekabet modelinin yetersiz kaldığını düşünceleri üzerine tekeli rekabet modelini literatüre kazandırmışlardır. Yapı-davranış-performans paradigması, tekeli rekabet modeli çerçevesinde şekillenmiştir. Harvard okulunda geliştirilen paradigma, takip eden yıllarda ampirik çalışmalarla birlikte ün kazanmıştır. Ayrıca, söz konusu paradigma tekel karşıtı yasaların uygulanmasında öncülük etmiştir (Saleem vd., 2006:1). Yapı-davranış-performans paradigması, 1970’li yıllara kadar ampirik çalışmalarda test edilmiş ve kabul görmüş olan paradigma, 1970’li yıllardan sonra arz ve talep unsurlarını görmezden geldiği gerekçeyle eleştirilmeye başlanmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde, yeniden ele alınan yönleriyle birlikte endüstri iktisadının çalışma alanlarından biri haline gelmiştir (Korkut vd., 2014:5).

Y-D-P paradigmasına göre, endüstri yapısı, firmanın davranışı ve piyasanın performansı arasında nedenselliğe dayalı ilişki olduğu varsayılır (Çelik ve Kaplan, 2007:73). Tablo 2.1’de görüleceği üzere paradigma, arz ve talep koşullarını, belirleyiciler olarak kabul etmektedir. Firma sayısı, yoğunlaşma oranı, entegrasyon, giriş engellerinin yer aldığı yapı, temeli oluşturmaktadır ve “*yapı*” kelimesiyle pazarın yapısı kastedilmektedir (Barca ve Şaban, 2010:308). Piyasanın yapısı belirlenirken çoğunlukla kullanılan yöntemler, k-firma yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endeksidir (Battal, 2014:11).

Şekil 2.1 Yapı Davranış Performans Paradigması

Kaynak: Yolaç, 2004:216

Y-D-P yaklaşımının görüşüne göre, firma yoğunlaşması ve piyasa giriş engelleri davranışı, davranış da sektörün performansını etkilemektedir (Yolaç, 2004:215). Başka bir ifade ile piyasa yapısı, firmaların davranışını belirlemekte, firma davranışı da ekonomik performansı etkilemektedir. Piyasada çok sayıda firma ve firma sayısını destekleyen düşük giriş engelleri rekabetin güçlü olduğunu göstermektedir (Türkkan, 2001). Aksi durumda tekelleşme meydana gelecektir (Reel, 2001:2). Davranış ise pazardaki aktörlerin (alıcı, satıcı, piyasa girmek isteyen firmalar), kendi alanlarındaki değişkenleri seçerken takip ettikleri davranışsal kurallardır (Barca ve Esen, 2010:308). Davranış pazar performansını etkilemektedir. Örneğin, davranışta yer alan fiyat, üretim, reklam politikaları doğru yapıldığı takdirde karlılık ve büyümeyi olumlu yönde etkiletecektir.

2.2. Literatür Taraması

Türkiye’de, yapı-davranış-performans paradigmasına göre yapılan çalışmalar, daha çok bankacılık ve sanayi sektörleri üzerine yapılmıştır. Türkiye’de tavuk eti sektörü üzerine yapılmış olan çalışmalar, sektörün tekel gücünü ölçmeye yöneliktir.

Canan ve Turhan (2006), “*The evaluation of the Turkish broiler industry: the degree of market power*” isimli çalışmalarında, yoğunlaşma oranı (CR4) ve Hirschman-Herfindahl endeksini kullanarak, Türkiye etlik piliç sektörünün gevşek oligopol yapıya sahip olduğuna ulaşmışlardır.

Ediz ve Önder (2019). “*İçecek İmalatı Sektöründe Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Düzeyi: Türkiye’nin İlk 1000 Sanayi Kuruluşu Üzerine Bir Uygulama*” isimli çalışmalarında, İSO tarafından yayınlanan ilk 1000 kuruluşun yayınlandığı dergide yer alan, içecek sanayi kuruluşlarının yıllık net satış değerlerini baz alarak yapılan analiz sonucu, Türkiye içecek sektörünün oligopol yapıda olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sektör 2006 ve 2016 dönemlerinin incelendiği çalışmada, k-firma (CR_n), Herfindahl-Hirschman, entropi, Hall-Tideman, Rosenbluth ve Kapsamlı yoğunlaşma endeksleri kullanılmıştır.

Arvas (2014), “*İçsel Batık Maliyetler ve Piyasa Yapısı: Sutton’ın Teorik Analizi Üzerine Notlar*” isimli çalışmasında, Sutton’ın içsel batık maliyet teorisini incelemiştir.

Önder ve Pınar (2021), “*Etin İşlenmesi ve Saklanması İmalat Sektörünün Firma Yoğunlaşma Bakış Açısı ile Analizi*” isimli çalışmalarında, et ve kanatlı etlerinden üretilen ürünlerin imalatı sektöründe yer alan firmaların rekabet durumunu ve sektörün piyasa yapısını analiz etmişlerdir. Analizde, k firma, Herfindahl-Hirschman, Entropi ve Kapsamlı yoğunlaşma endeksleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; firma yoğunlaşma düzeyinin düşük, sektörde rekabet düzeyinin yüksek ve monopolcü rekabet yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yaşar ve Kiracı (2018), “*Dünya Pazarlarında Piyasa Yapısı: Havayolu Sektöründe Rekabetin Ampirik Analizi*” isimli çalışmalarında, dünya havayolu pazar yapısını ve rekabet düzeyini incelemiştir. İnceleme 2006-2015 yılları arasını kapsamaktadır. CR_n, Herfindahl-Hirschman, entropi ve kapsamlı yoğunlaşma endekslerinin kullanıldığı çalışmada, havayolu pazarının yapısı rekabetçi olduğunu, yıllar itibarıyla önemli değişimlerin oluştuğunu saptamışlardır.

Gündoğdu (2011), “*Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet*” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; Türkiye’deki 2003-2009 arası bankacılık sektörünün rekabet yapısının incelendiği bu çalışmada Panzar-Rosse modeli kullanılmıştır. Piyasanın 2006 yılı hariç, diğer yıllarda monopolcü rekabet yapıya, 2006 yılında ise monopol yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yönlu (2004), “*Türkiye’de Dondurulmuş Gıda Sektör: Yapı, Davranış, Performans Analizi*” adlı yüksek lisans tez çalışmasında; Türkiye’de üretilen meyve ve sebzelerin binde 3’inin dondurulduğunu saptamıştır. Üretimi 30’a yakın firmanın gerçekleştirdiği sektörde, firmaların yıllık 210 bin ton civarı meyve-sebze dondurma kapasitesi olduğunu bulmuştur. En büyük maliyetlerin enerji kalemleri olduğunu saptamıştır. Piyasa yapısına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Çelik ve Kaplan (2007), “*Türk Sigortacılık Sektöründe Karlılık ve Yoğunlaşma İlişkisi*” isimli çalışmalarında; 2002-2004 yılları arasında sigortacılık sektöründe faaliyette bulunan 25 firmanın verilerini, yapı-davranış-performans paradigması çerçevesinde incelemiş, yoğunlaşmanın karlılıkla doğrusal ilişki içerisinde olduğunu bulmuşlardır. Dönemin piyasa yapısını eksik rekabet koşullarında olduğunu saptamışlardır.

Battal (2014), “*Türkiye’de İlaç Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmaların Yoğunlaşma Düzeyleri ve Bir Uygulama*” isimli yüksek lisans tezinde Türkiye ilaç sektörünün yoğunlaşma düzeyini ve piyasa yapısını araştırmıştır. Araştırmada k-firma yoğunlaşma ve Herfindahl-Hirschman endekslerini kullanmıştır. İlaç piyasasının rekabetçi bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Songur, (2019), “*Dış Ticaretin Fiyat-Maliyet Eki Üzerine Etkisi: Türkiye İmalat Sanayii İçin Bir Uygulama*” isimli doktora tezi çalışmasında; dış ticaret serbestisinin, fiyat-maliyet ekine olan etkisini yapı-davranış-performans paradigmasını çerçevesinde incelemiştir. Dış ticaret artışının yoğunlaşmayı arttıracığı ya da azaltacağına dair ortak bir görüşün olmadığını belirtmiştir. Dış ticarete ithalatın azaltılması sonucunda yoğunlaşmada meydana gelecek değişimlerle ilgili de belirli bir görüş birliği olmadığını söylemiştir. Rekabetçi ortamda ihracat ile fiyat-maliyet eki ilişkisi pozitif, aksak rekabet ortamında ise negatif ilişki olduğunu belirtmiştir.

Ukav ve Emeksiz, (2017), “*Gıda Sanayi Ürünlerinin Piyasa Yapıları*” adlı çalışmalarında, kimi gıda ürünlerine ait firma verileri kullanılarak piyasa yapıları ve yoğunlaşma oranları ölçmüşlerdir. Tavuk eti piyasa yapısının, 1999 verileri doğrultusunda monopolcü rekabete sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Dünya tavuk eti piyasasında yoğunlaşma artışı ve yapısal değişim de akademik çalışmalar tarafından ele alınmıştır. Örneğin, Kaur ve Arshad (2008), “*The Broiler Chicken Industry in Malaysia: Some Evidences on the Structure, Conduct and Performance*” adlı çalışmalarında Malezya etlik piliç piyasasını yapı-davranış-performans yaklaşımına göre incelemişlerdir. Çalışmada ayrıca k firma yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endeksi

kullanılmıştır. Çalışma sonunda yüksek yoğunlaşmanın olduğu ve pazara girişleri kısıtlayan durumların olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yesufu, Adeolu ve Ayanwale (2011), “*Structure, Conduct and Profitability of the Broiler Processing Enterprises in Southwestern Nigeria*” adlı çalışmalarında Nijerya’nın güneybatı bölgesi için etlik piliç sektörünü yapı-davranış-performans yaklaşımına göre incelemişlerdir. Çalışmada, k firma yoğunlaşma oranı, Herfindahl-Hirschman endeksi ve Gini katsayısı kullanılmıştır. Çalışma sonunda piyasanın tekelci yapıya sahip, sektörde entegrasyonun önemli ve ölçek ekonomilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Vukina ve Zheng (2015), “*The Broiler Industry: Competition and Policy Challenges*” adlı çalışmalarında ABD etlik piliç sektörü ve kırmızı et piyasasının yoğunlaşma oranlarını değerlendirmişlerdir. Çalışmada k firma yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endekslerini kullanılmıştır. Etlik piliç sektörü için, k firma yoğunlaşma oranı ilk dört firma için 1997’de %40,9, 2012’de %60,1, 2013’te %57,9 olarak bulunmuştur. Kırmızı et sektöründe, tavuk eti sektörüne göre daha yüksek yoğunlaşma olduğuna dikkat çekmişlerdir. 2007 yılında ilk dört firma bazında yoğunlaşma oranının tavuk eti için %59,5, sığır eti için %83,5, domuz eti için %66 olduğunu belirtmişlerdir.

Literatür incelendiğinde Türkiye’de tavuk eti piyasasına yönelik yapı-davranış-performans çalışmasının olmadığı görülmektedir. Canan ve Turhan (2006), broyler sektöründe yapısal analiz yapsalar da, çalışma y-d-p metodolojisine sahip değildir. Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.3. Piyasa Yapısı

Piyasa, satıcıların üretilen malı satmak ve alıcıların da o malı almak için oluşturdukları ağıdır. Piyasalar, genişlik, sunulan mal ve hizmetin niteliği ve rekabet açısından ayrılabilir (Dinler, 2013:254). Türkiye tavuk eti sektörünün piyasa yapısı, firma sayısı ve yoğunlaşma, giriş engelleri, entegrasyon, maliyet yapısı ve ürün farklılaştırması başlıkları altında incelenmiştir. Bu başlıklara göre değerlendirilen tavuk eti piyasasının, rekabet bakımından hangi yapıya sahip olduğu değerlendirilmiştir.

2.3.1. Firma Sayısı ve Yoğunlaşma

Tavukçuluk sektörü, 1960’larda küçük aile şirketleri olarak başlamışsa da 1980’li yıllardan sonra sözleşmeli üretim modeli ile sektörün büyüme hızı artmış, günümüzde oldukça profesyonel entegre işletmelerin olduğu bir tarımsal gıda sektörü haline gelmiştir (Yıldız, 2016:11).

2020 itibariyle; 446 adet kuluçkahane ve damızlık, 2.752 adet ticari yumurta tavuğu işletmesi ve 7.905 adet etlik piliç işletmesi olmak üzere, kanatlı sektöründe toplam 11.167 işletme faaliyet göstermektedir. Tablo 2.1’de 2009-2015 yılları arasında sektörde bulunan girişim sayısı, ilk dört (CR4) ve ilk sekiz (CR8) firma yoğunlaşma oranları ile HHI indeksleri yer almaktadır. Firma sayısındaki artışla beraber yoğunlaşmanın düştüğü görülmektedir.

Tablo 2.1 Tavuk Eti Sektörü Girişim Sayıları ve Yoğunlaşma Oranları (2009-2015)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Girişim Sayısı	44	44	47	53	51	54	58
CR4	49,14	45,43	44,51	42,26	49,32	47,73	45,4
CR8	78,16	74,39	73,06	72,09	76,54	74,12	71,4
HHI	0,0891	0,0811	0,0767	0,0742	0,0861	0,0833	0,0782

Kaynak: TÜİK(Erişim tarihi:21.01.2020)

Sektörde yer alan sanayicilerin en büyük temsilcisi olan BESD-BİR’de toplam 20 üye firma bulunmaktadır. Üyeler, sektörün toplam kanatlı etini, kuluçkalık yumurta ve civciv üretiminin yaklaşık %90’ından fazlasını yapmaktadır. Tablo 2.2’de üye firma isimleri, merkezi, sermaye yapısı ve üretim kapsamı yer almaktadır.

Tablo 2.2 BESD-BİR Üye Firma Bilgileri

Firma Adı	Firma Merkezi	Kapsam	Sermaye Yapısı
Akpiliç	Bolu	Et, Yem	Yerli
Alp Hindi	İstanbul	Damızlık, Et, Yem	Yerli
Aspiliç	Adapazarı	Et	Yerli
Aviagen Anadolu	Ankara	Damızlık	Yabancı (ABD)
Bahar Hindi	Antalya	Et	Yerli
Banvit	İstanbul	Damızlık, Et, Yem	Yabancı (Brezilya)
Beypiliç	Bolu	Damızlık, Et, Yem	Yerli
Bolca Hindi	Bolu	Et, Yem	Yerli
Bu Piliç	Balıkesir	Et	Yerli
Cobb	Balıkesir	Damızlık	Yabancı (ABD)
Çamlı Yem	İzmir	Et, Yem	Yerli
Civkur (Doyum)	Adana	Damızlık, Et, Yem	Yerli
Erpiliç	Bolu	Damızlık, Et, Yem	Yerli
Garanti Tavukçuluk	Bursa	Damızlık, K. Yumurta, Civev	Yerli
Gedik	Uşak	Damızlık, Et	Yerli

Öz Tavuk	Bursa	Damızlık, K. Yumurta, Civev	Yerli
Pak Tavuk	İstanbul	Damızlık, K. Yumurta, Civev	Yerli
Pınar	İzmir	Et, Yem	Yerli
Ross Ankara	Ankara	Damızlık	Yabancı (ABD)
Şenpiliç	İstanbul	Damızlık, Et, Yem	Yerli

Kaynak: BESD-BİR (Erişim adresi, <https://besd-bir.org/tr/uyeler>, erişim tarihi:06.02.2021)

Ülkemizde sektörde faaliyet gösteren firmaların çoğunluğu yerli sermayeden oluşmakta, yabancı sermayeli firmalarda ise ABD ve Brezilya ortaklığı ön plana çıkmaktadır. Sektörde yer alan firmalar damızlık, et, yem üretimlerini kendileri yaparak entegrasyonlarını tamamlamışlardır. Bu bağlamda, sektörde geriye doğru dikey entegrasyon söz konusudur. Sektörde ülkenin en büyük ilk 500 sanayi kuruluşu arasında yer alabilen birden fazla firma yer almaktadır (Hekimoğlu ve Altindeğer, 2019:10).

İSO500, İstanbul Sanayi Odası tarafından her sene hazırlanan ankete dayalı bir araştırmadır. Türkiye sınırları içinde iktisadi faaliyet gösteren firmaları kapsamaktadır ve katılım gönüllülük esasına dayalıdır. Kuruluşların beyanı esas alınmakla birlikte, beyan edilen bilgilerin kontrolü amacıyla Vergi Usul Kanunu'na göre hazırlanmış bilanço ve gelir tablolarının yanında e-beyanname de talep edilmektedir (İSO500, 2021).

Tavuk eti sektörünün yoğunlaşma durumu, k-firma yoğunlaşma endeksine (CRk) göre hesaplanmıştır. Ayrıca sektörde faaliyet gösteren firmaların Pazar payları, satış değerleri üzerinden hesaplanmıştır. Buna göre firmaların pazar payları bulunurken, aşağıda yer alan formül esas alınmaktadır.

$$P_i = \frac{X_i}{Y} \times 100$$

P_i : i isimli firmanın pazar payı

X_i : i isimli firmanın toplam satışları

Y : Sektörün toplam satışları

Sektörün yoğunlaşma düzeyi bulunurken aşağıdaki formül kullanılmıştır:

$$CR_k = \sum_{i=1}^k P_i \quad (1).$$

P_i : i isimli firmanın pazar payı

k : firma sayısı

CR_k : k firma için yoğunlaşma oranı

Buna göre;

$0 < CR_k < 30$ düşük,

$31 < CR_k < 50$ orta,

$51 < CR_k < 70$ yüksek,

71 < CRk < 100 çok yüksek yoğunlaşma olarak yorumlanmaktadır.

İSO500 listesinde, tavuk eti sektöründe yer alan firmaların 2018 yılına ait satış miktarları ve sektörün toplam cirosu göz önüne alınarak, sektörde yer alan firmaların Eşitlik 1’de yer alan formüle göre pazar payları hesaplanmış ve Tablo 2.3’de sunulmuştur. Buna göre, ilk dört firmanın pazar payları toplamı %59,17’dir. Ayrıca ilk 8 firmanın pazar payı ise %87,29 olarak bulunmuştur.

Tablo 2.3 İSO500 2018 Yılı Listesinde Yer Alan Piliç Eti Firmaları

Firma Adı	İSO500 Sıra No	Üretimden Satışlar (Net) (TL)	Pazar Payı (%)
Banvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayi A.Ş.	59	2.705.774.618	17,5099
Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü	63	2.589.230.974	16,75571
Şenpiliç Gıda Sanayi A.Ş.	86	2.006.629.676	12,98552
C.P. Standart Gıda San. ve Tic. A.Ş.	95	1.847.757.669	11,95741
Er Piliç Entegre Tavukçuluk Üretim Pazarlama ve Tic. A.Ş.	117	1.593.868.536	10,31441
Abaloğlu Tarımsal Üretim A.Ş.	220	920.921.086	5,959563
Gedik Tavukçuluk ve Tarım Ürünleri Tic. San. A.Ş.	224	912.060.049	5,902221
Keskinoğlu Tavukçuluk ve Damızlık İşletmeleri San. Tic. A.Ş.	246	822.124.548	5,32022
Hastavuk Gıda Tarım Hayvancılık San. ve Tic. A.Ş.	256	802.041.843	5,190259
Pınar Entegre Et ve Un Sanayii A.Ş.	302	702.543.193	4,546373
Bupiliç Entegre Gıda San. Tic. A.Ş.	379	549.876.804	3,558422

Kaynak: İSO500 Dergisi, 2019

Tablo 2.4’te 2019 İSO500 listesinde, tavuk eti sektöründe yer alan firmaların satış miktarları ve pazar payları yer almaktadır. Verilere göre ilk dört firmanın pazar payları toplamı %57,61’dir. Ayrıca ilk 8 firmanın pazar payı ise %87,44 olarak bulunmuştur.

Tablo 2.4 İSO500 2019 Yılı Listesinde Yer Alan Piliç Eti Firmaları

Firma Adı	İSO500 Sıra No	Üretimden Satışlar (Net) (TL)	Pazar Payı (%)
Banvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayi A.Ş.	58	3.235.759.055	18,27372
Şenpiliç Gıda Sanayi A.Ş.	66	2.894.895.278	16,34872

BEYPİ Beypazarı Tarımsal Üretim Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.	100	2.077.503.219	11,73255
C.P. Standart Gıda San. ve Tic. A.Ş.	104	1.994.464.290	11,2636
Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü	130	1.644.312.857	9,286142
Gedik Tavukçuluk ve Tarım Ürünleri Tic. San. A.Ş.	162	1.340.851.141	7,572363
Abalıoğlu Tarımsal Üretim A.Ş.	170	1.294.691.999	7,311682
Hastavuk Gıda Tarım Hayvancılık San. ve Tic. A.Ş.	228	1.012.824.505	5,719855
Pınar Entegre Et ve Un Sanayii A.Ş.	316	749.526.886	4,232901
Keskinoğlu Tavukçuluk ve Damızlık İşletmeleri San. Tic. A.Ş.	325	736.539.905	4,159557
Bupiliç Entegre Gıda San. Tic. A.Ş.	343	707.800.767	3,997255

Kaynak: İSO500 Dergisi, 2020

Tablo 2.5'te İSO 500'de yer alan firmalar gösterilmiştir. Tabloda üretimden net satış ciroları ve en büyük 500 sanayi kuruluşları listesindeki sıralamaları yer almaktadır.

Tablo 2.5 İSO500 2020 Yılı Listesinde Yer Alan Piliç Eti Firmaları

Firma Adı	İSO500 Sıra No	Üretimden Satışlar (NET) (TL)	Toplam Pazar Payı (%)
Banvit Bandırma Vitaminli Yem Sanayi A.Ş.	65	3.432.002.880	14,98
Şenpiliç Gıda Sanayi A.Ş.	76	3.148.120.974	13,74
Er Piliç Entegre Tavukçuluk Üretim Pazarlama ve Tic. A.Ş.	92	2.641.103.797	11,53
Abalıoğlu Lezita Gıda Sanayi A.Ş.	93	2.547.653.650	11,12
Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü	100	2.368.325.242	10,34
C.P. Standart Gıda San. ve Tic. A.Ş.	108	2.250.935.030	9,82
BEYPİ Beypazarı Tarımsal Üretim Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.	112	2.155.177.275	9,41

Gedik Tavukçuluk ve Tarım Ürünleri Tic. San. A.Ş.	183	1.452.451.874	6,3
Hastavuk Gıda Tarım Hayvancılık San. ve Tic. A.Ş.	229	1.259.886.155	5,5
Pınar Entegre Et ve Un Sanayii A.Ş.	342	844.890.720	3,68
Bupiliç Entegre Gıda San. Tic. A.Ş.	367	799.823.269	3,49

Kaynak: İSO500 Dergisi, 2021

Tablo 2.5’te yer alan bilgiler doğrultusunda firmaların 2020 yılı satış rakamlarına göre pazar payları hesaplanmıştır. Buna göre ilk 4 firmanın pazar payı 51,37’dir. Ayrıca ilk 8 firmanın pazar payı ise %87,24 olarak bulunmuştur. 2018-2020 yılları CR4 rakamları, tavuk eti piyasasının ılımlı oligopolistik yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sektörde Et ve Balık Kurumu’nun payı azalırken, özel sermayeli firmaların payının arttığı görülmektedir.

2.3.2. Entegrasyon

Tavukçuluk sektörü, 1960’lı yıllarda küçük, üretim kapasitesi az, yüksek maliyetli, küçük aile teşebbüsleri şeklinde faaliyette bulunmuştur (Erdem, 2006:1). 1986 yılında “Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu” ve yem desteğiyle birlikte büyük kapasiteli, modern tesislerin kurulması hızlanmıştır. Bu dönemde birleşmiş (entegre) tesislerin ve fason üretimin artmasıyla, sektör için önemi yüksek yapısal değişiklikler yaşanmıştır (TAGEM, 2018:15).

Günümüzde Türkiye genelinde, günlük 5-5,5 milyon adet kesim yapan 21 adet entegre kesimhane bulunmaktadır. Toplam günlük kesimin yarısını 5 büyük entegre tesis gerçekleştirmektedir. Üretim modeli olarak tesisler, dünyanın ileri gelen üretim tesisleri arasındadır (Koç, 2020).

Entegre üretimde, ihracata bağımlı olması sebebiyle ana damızlık dışındaki bütün aşamalar entegre firmalarda gerçekleştirilir. Model yem fabrikasından, damızlık kümeslerinden, kuluçkahanelerden, fason üretimden, kesim ve işleme tesislerinden, atık tesisi ve pazarlamadan oluşmaktadır (TAGEM, 2018:42). Yukarı da ifade edildiği üzere, toplam maliyet içerisinde çok önemli bir paya (%68, Bkz. Tablo 2.6) sahip olan “yem”i üreterek maliyet avantajı kazanmak amacıyla firmalar geriye doğru dikey entegrasyon sağlamaktadırlar.

2.3.3. Giriş Engelleri

“Giriş engelleri, bir piyasaya girmek isteyen teşebbüsler karşısında yerleşik teşebbüslerin sahip olduğu ve genellikle piyasanın kendi özelliklerinden kaynaklanan birtakım

avantajlardır” (Rekabet Kurumu, 2021). Piyasa yapısını tespit etmekte kullanılan önemli bir kavramdır.

Günümüzde piliç üretiminde kümesler, yalnızca tavukları olumsuz çevre koşullarına karşı korumak amacıyla değil, aynı zamanda verim düzeyinde artış kaydetmek amacıyla oluşturulmuş ışıklandırma sisteminin, sıcaklık, nem ve havalandırma gibi yapay çevre koşulları oluşturulmasının, barınağa giriş ve çıkış kontrolüyle, tüketim amaçlı yetiştirilen canlılar için önemli olan hijyen ortamının sağlanabilmesi amacıyla düzenlenmektedir (Akkaya ve İşgüzar, 2006). Dolayısıyla, gösterilen bu amaçlar doğrultusunda kullanılan binalar ve altlık, suluk gibi ekipmanlar, zaman içerisinde yıpranmakta, yeni yatırımların yapılması gerekmektedir (Tandoğan, 2014).

Pazara girişte dikey entegrasyon zorunluluğu yoktur. Pazara girmek isteyen herhangi bir aktör, tavuk eti üretiminde kullanılacak olan yemi ve damızlığı, bu hammaddeleri üreten diğer firmalardan tedarik edebilir. Fakat, bir önceki başlık altında incelenen Türkiye’nin en büyük tavuk eti firmalarına baktığımızda neredeyse hepsinin tam entegre yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Hammadde ihtiyaçlarını, ana damızlık dışında, kendi kendilerine üretmektedirler. Ayrıca uzun yıllardır sektörde bulunmaları sebebiyle, ileri teknoloji ve bilgi birikimine sahiptirler. Bu durum tam entegre firmalara mutlak maliyet avantajı ve sağlamaktadır.

Şu an sektörde, 30’dan fazla markaya içeren gıda ürünlerinde üretim yapan ve dünya çapında faaliyet gösteren firma en yüksek paya sahiptir ve rekabet avantajı yüksektir. Sektörde yoğun bir şekilde reklam faaliyetleri sürdürülmektedir. Pazara girmek isteyen teşebbüsler batık maliyet olarak yüksek reklam maliyetlerine katlanması gerekmektedir. Ayrıca tavuğun yetiştirilmesinden kesimine kadar olan süreçte kullanılan teçhizatların, hijyen bakımından zaman içerisinde yenilenmesi gerekebilir. Bu yenilenme batık maliyet olarak görülebilir.

2.3.4. Maliyet Yapısı

Türkiye’de sektörün üretim maliyetinin büyük kısmını yem gideri oluşturmaktadır. Tablo 1.4’te görüleceği üzere ikinci büyük maliyet civciv gideridir. Türkiye’de yem hammaddelerinin yüksek maliyetle üretilmesi hem sektörün gelişmesini engelleyen başlıca faktör olmakta, hem de dış piyasada rekabet gücünü azaltmaktadır (TAGEM, 2018:36)

Türkiye Yem Sanayicileri Birliğine göre ana girdisi mısır ve soya fasulyesi olan kanatlı yemi üretimi 2020 yılında toplam 10 milyon tondur. Mısır üretimi 2020’de, 2019 yılına göre %8,3 artarak 6,5 milyon ton, soya fasulyesi üretimi, 2019 yılına göre %3,3 artarak 155 bin ton

olmuştur. 2020’de, toplam 2,1 milyon ton mısır, 2,9 milyon ton soya fasulyesi ithal edilmiştir (TEPGE, 2021:3).

Soya ve mısırın yanında yem içinde yer alan premiksler ve balık unu da büyük oranda ithal ürünlerdir. Bununla birlikte yem hammaddelerinin %85’e yakını ithal olarak temin edilmektedir (Hekimoğlu ve Altindeğer, 2019:37). Döviz kurlarındaki yukarı yönlü dalgalanmalar maliyeti arttırmaktadır (TEPGE, 2021:2).

Tablo 2.6 Maliyet Kalemleri ve Oranları

Maliyet Kalemi	Oran (%)
Yem	68
Civciv	14
Enerji	4,8
İş gücü + bakım + aşınma payı	4,5
Sağlık + dezenfeksiyon	2,7
Genel idari giderler	3,5
Yakalama-yükleme-altlık	2,5
Toplam	100

Kaynak: TAGEM, 2018

Soya ve mısırın yanında yem içinde yer alan premiksler ve balık unu da büyük oranda ithal ürünlerdir. Bununla birlikte yem hammaddelerinin %85’e yakını ithal olarak temin edilmektedir (Hekimoğlu ve Altindeğer, 2019:37).

Tablo 2.7 Tavuk Eti ve Yem Fiyatları (2016-2020) (kg/TL)

	2016	2017	2018	2019	2020
Tavuk Eti	5,37	6,04	6,27	7,88	8,30
Tavuk Yemi	1,19	1,38	1,79	2,08	2,72
Soya	1,39	1,61	2,32	2,38	3,32
Mısır	0,73	0,84	0,95	1,17	1,45

Kaynak: (TEPGE, 2021:4).

2019’da, 1 kg tavuk eti, 3,79 kg yem, 6,74 kg mısır ile 3,31 kg soya alınabiliyorken, 2020’de bu miktarlarda düşüş meydana gelerek, 1 kg piliç eti ile 3,05 kg yem, 2,5 kg soya, 5,72 kg mısır alınabilmiştir (TEPGE, 2021:4). 2020 yılı tavuk eti girdi pariteleri incelendiğinde, paritelerde azalış olduğu ve en büyük azalışın tavuk eti ile soya paritesinde olduğu görülmüştür (TEPGE, 2021:4). 2016 yılı ve 2020 yılı yem, soya ve mısır fiyatlarına bakıldığında, maliyetlerde iki kat artış olduğu görülmektedir.

Tablo 2.8 Tavuk Eti/ Yem Pariteleri (2016-2020)

	2016	2017	2018	2019	2020
Piliç/ Yem	4,51	4,38	3,5	3,79	3,05
Piliç/Soya	3,86	3,75	2,7	3,31	2,5
Piliç/Mısır	7,36	7,19	6,6	6,74	5,72

Kaynak: (TEPGE, 2021:4).

Bir diğerk önemli maliyet kalemi de civcivdir. Türkiye kanatlı sektörü damızlık materyal temininde de dışa bağımlıdır. Et tavukçuluğunda, döllü yumurta ve civcivin tamamı ithal edilmektedir. İthalat, çoğunlukla İngiltere ve Kanada'dan yapılmaktadır (TAGEM, 2018:51). Piliç eti üreticileri, yerli markanın olmamasından dolayı anaç damızlığı, yurtdışından iki farklı (Ross ve Cobb) firmadan hemen hemen aynı fiyat düzeyinden tedarik etmektedir. Bu durum, işletmelerin anaç damızlık konusunda benzer maliyet yapısına sahip olduklarını göstermektedir (Rekabet Kurumu, 2019:10).

İthalatın sınırlı ülkelerden yapılmasından dolayı sektör için elzem olan ürünlerde hastalık çıkması ya da ülkelerle ithalatı engelleyebilecek anlaşmazlıkların ya da krizlerin meydana gelmesi, Türkiye kanatlı sektörünü zora sokabilecektir. Bu açıdan bakıldığında kırılgan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

2.3.5. Ürün Farklılaştırması

Ürün farklılaştırması ürünün temel özelliklerinin birkaçının değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Farklılaştırma herhangi bir sektör firması için, tüketici tercihlerini etkileme, yeni müşteriler elde etme ve diğerk firmalar ile rekabet edebilmeleri anlamında zorunluluk haline gelmiştir. Ancak gıda sektöründe ve dolayısıyla tavuk eti sektöründe ürün farklılaştırmaya gitmek riskli olabilir. Alışılmış tatları değiştirmek müşteri kaybına sebep olabilir (Okan, 2016).

Sektör firmaları incelendiğinde, ürünün temel özelliklerinde bir farklılaştırma olmadığı görülmüştür. Bu durum tavuğun doğası gereği farklılaştırmaya çok uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak tavuk eti ile ilgili yetiştiricilik, işleme ve perakende satış aşamalarında ürün farklılaştırmasına gidildiği görülmektedir. Yetiştirme aşamasında firmalar “iyi tarım uygulamalarına sahip”, “köy ya da organik tavuk” ve “helal tavuk” şeklinde farklılaştırmaya gitmektedir. İşleme aşamasında ise “bütün piliç, parçalarına ayrılmış piliç (kanat, but, göğüs gibi), sakatat, sucuk, sosis, köfte, hazır soslu ve dondurulmuş” şeklinde tavuk eti farklılaştırılmaktadır. Perakende satış aşamasında ambalaj ve sunum açısından farklılaştırma olduğu söylenebilir.

2.4. Piyasa Davranışı

Bu bölümde, sektörün davranışını tespit etmek amacıyla, fiyat politikası, üretim politikası, AR-GE politikası, tanıtım politikası ile anlaşma ve birleşme konuları incelenmiştir.

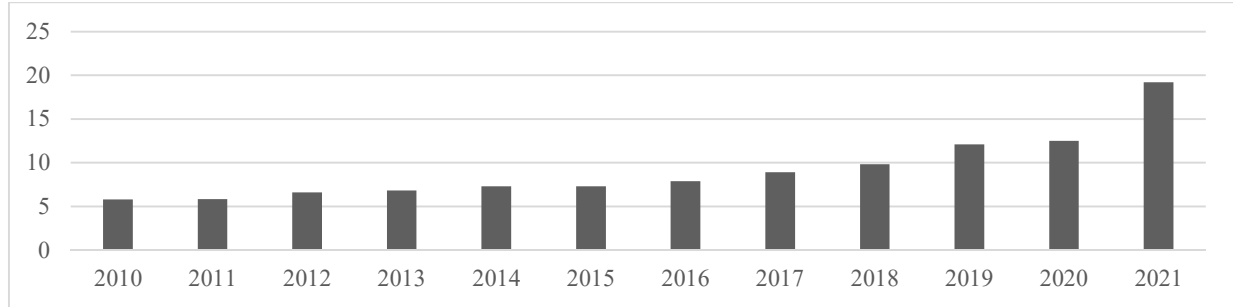
2.4.1. Fiyat Politikası

Günümüzde tüketiciler, kaliteli mal ve hizmeti düşük fiyata almak ister. Rekabetin yaşandığı ortamda işletmeler ise çekici uygulamalar ile müşterileri kendilerine bağlamak ister

(Gülçubuk, 2008:15). Fiyat politikası bunlardan biridir. Tavuk eti fiyatları maliyet artı fiyatlamaya şeklinde belirlenmektedir.

Grafik 2.1’de, Türkiye’de tavuk eti fiyatları verilmiştir. Yıllık ortalama fiyatların ele alındığı tabloda, 2010 yılında tavuk eti fiyatı 5,8 TL, 2021 yılında ise 19,19 TL’dir. 2010 yılından 2021 yılına kadar tavuk eti fiyatları nominal olarak %230,86 artış göstermiştir.

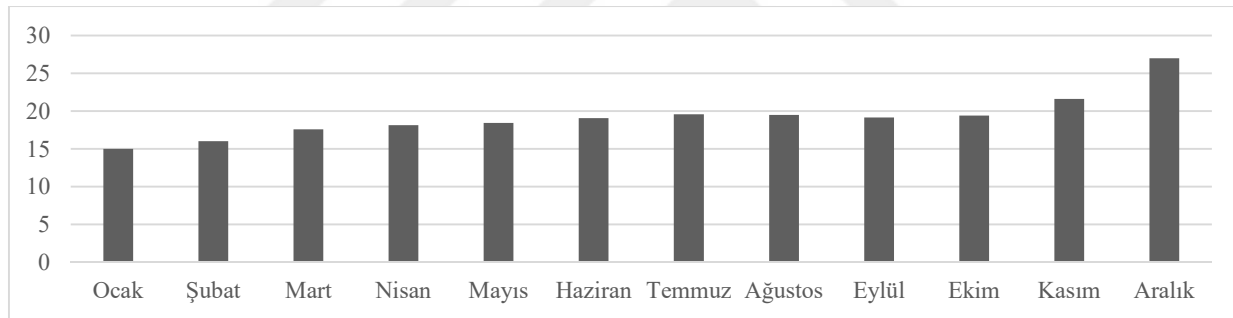
Grafik 2.1 Türkiye Tavuk Eti Fiyatı (2010-2021) (TL/KG)

Kaynak: TÜİK (erişim tarihi: 12.01.2022).

Türkiye’de tavuk eti fiyatı, sadece 2021 yılı içinde %79,99 oranında artış göstermiştir. Ocak 2021’de 15 TL olan 1 kilo tavuk, aralık ayına gelindiğinde 27 lira olmuştur.

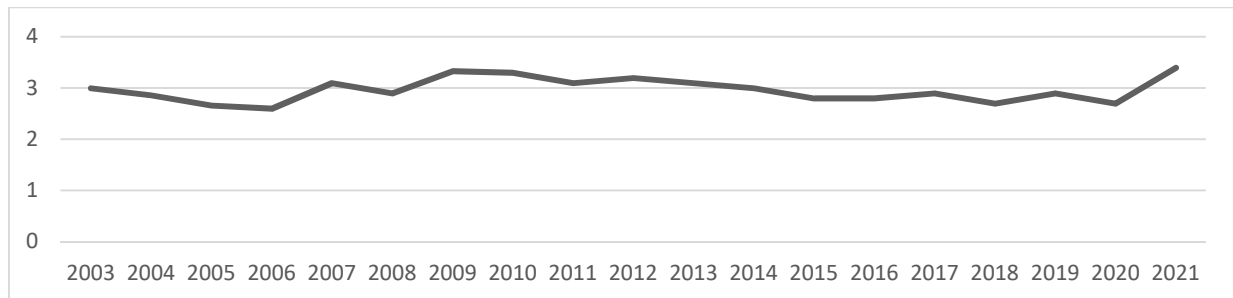
Grafik 2.2 2021 Yılı Türkiye Tavuk Eti Fiyatları (TL/KG)

Kaynak: TÜİK (erişim tarihi: 12.01.2021).

Grafik 2.1’de Türkiye tavuk eti kilogram fiyatları enflasyondan arındırılmış olarak verilmiştir. Tavuk eti reel fiyatlarının 2003-2021 yılları arasında 3 TL civarında dalgalandığı görülmektedir. Ancak 2021’de fiyatların 3 TL’nin üzerinde artış trendine girdiği görülmektedir.

Grafik 2.3 Reel Tavuk Eti Fiyatları (2003-2021)(kg)

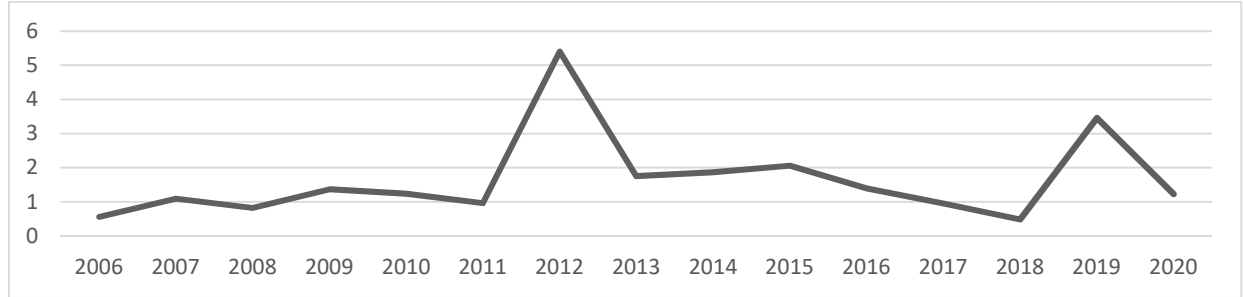

Kaynak: TÜİK (Erişim Tarihi: 16.02.2022) (Enflasyondan arındırılmış “reel” fiyatlardır)

Grafik 2.2’de tavuk eti üreticilerinin 2006-2020 dönemleri için canlı tavuk başına kazandıkları tutarlara yer verilmiştir. Üreticinin kazancının 2012 yılında zirveyi gördüğü daha sonraki yıllar için elde ettikleri gelirlerin düştüğü görünmektedir.

Grafik 2.4 Üreticinin Canlı Tavuk Başına Eline Geçen Miktar (2006-2020) (TL)

Kaynak: TÜİK (Erişim Tarihi: 16.02.2022) (Enflasyondan arındırılmış “reel” fiyatlardır)

Zincir marketlerde yapılan satışlara bakıldığında, küsuratlı fiyat uygulaması yapıldığı görülmüştür. Ayrıca bazı zincir marketlerde, dönem dönem, belli bir tutarın üzerinde yapılan alışverişlerde, tavuk eti kilogram fiyatlarında indirim yapıldığı saptanmıştır.

Türkiye tavuk eti piyasasında, piyasayı kontrol edebilen sınırlı sayıda firmaların olduğu saptanmış, bazı bölgelerde arz ve fiyatlama konusunda anlaşmalı ya da anlaşmasız olarak birbirlerini takip ettikleri gözlemlenmiştir. Bunun yanında entegre firmalar haricinde, entegre firmalar için fason üretim yapan bazı sözleşmeli üreticiler, kendi aralarında anlaşarak üretim miktarlarını azaltma kararı almışlardır. Rekabet kurumu davalarına konu olan bu durumlar ilerleyen bölümlerde incelenecektir.

2.4.2.Üretim Politikası

Türkiye’de kanatlı eti üretiminde en fazla pay tavuk etine aittir. Daha önceki konularda da söylendiği gibi 1990’lı yıllarda yapılan büyük yatırımlar, yapısal değişikliklerin yaşanmasını sağlamış, 2000’li yıllarda dünya ve Avrupa standartları yakalanmıştır. Tavuk eti üretiminin %85’e yakını modernleşmiş tesislerde gerçekleşmektedir. Birçok gelişmiş ülke tesislerinden 20 yıl kadar daha gençtir (TAGEM, 2018:3).

2020 yılında broyler sayısı olarak, Marmara’nın doğusu ile Ege Bölgesi toplamda %61,6’lık paya sahiptir. Manisa, Balıkesir, Bolu, Sakarya ve Mersin illeri toplam üretimin %57,1’ini karşılamaktadır (TAGEM, 2018:32).

Tavuk eti sektöründe firmalar üretimlerini iki yıl önceden planlamak durumundadırlar. Talepte oluşacak değişiklikler, fiyat dalgalanmalarına sebep olacaktır (Rekabet Kurumu, 2019:9).

Türkiye’de, pazarda bulunan büyük firmaların yıllık üretim kapasiteleri 200 bin ton ile 500 bin ton arasında gerçekleşmektedir. Pazar payları bakımından Türkiye’nin en büyük firmaları bu kapasitelerini arttırmaya yönelik yatırımlar yapmaktadırlar.

Banvit, Bandırma üretim tesisinin kapasitesini yaklaşık %12, ileri işlem tesisinin kapasitesini yaklaşık %40 arttırmayı hedeflemektedir. Toplam yatırımın 46 milyon dolar olacağı ve 2023’te tamamlanacağı belirtilmektedir (Gündüz, 2021).

Şenpiliç 2018 yılında kapasiteyi arttırmaya yönelik 400 milyon TL’lik kesimhane ve yem fabrikası yatırımına başlamış, 2019 yılının ilk yarısında üretime geçmiştir. Yeni yapılan kesimhanenin günlük kapasitesi 225 bin tavuk, yem fabrikasının yıllık kapasitesi 579.500 tondur (Üstündağ, 2020:22)

Lezita iç ve dış pazarda artan talebi karşılamak için yeni üretim tesisi yapmayı planlamaktadır. 2022 yılının ilk çeyreğinde temeli atılacak olan üretim tesisinin toplam bedeli 130 milyon Euro’dur (Abalıoğlu, 2021).

Hastavuk 2020-2021 yıllarında toplam 287 milyon TL’lik yatırım yapmıştır. Yurtiçi ve yurt dışı pazarda daha etkin olmak ve kapasiteyi arttırmak amacıyla kuluçka yatırımları tamamlanmıştır. Günlük 167 milyon adet kuluçka yumurta basımı yapabilecek ve Avrupa’nın en büyük kuluçka tesisi işletmeye dahil edilmiştir (Sezer, 2021:8).

İlgili firmaların fiyat politikasında olduğu gibi, üretim politikasında da birbirlerini takip ettiği saptanmıştır. Rekabet kurumu davaları ile birlikte üçüncü bölümde incelenecektir.

2.4.3. AR-GE Politikası

Üretimde kendi planlamasına sahip olan sektör, Türkiye’de tüketicilerin protein ihtiyacının büyük bir bölümümü karşılayabilmektedir. Kanatlı hayvancılık sektörünün ıslah ve beslenme alanında bilimsel ve teknolojik çalışmalarına kolaylık sağlaması, sektörü diğer hayvansal üretim dallarından ayrı kılmasında önemli bir özelliktir. Bu özellik sayesinde yem sanayi, kafes, yemlik ve suluk araç gereç yapımının yanında ilaç ve aşı sanayisinin gelişimine katkı sağlamaktadır (TAGEM, 2018:15). Geliştirilen AR-GE çalışmaları sonucu 50 yıl öncesine göre;

- Kaynak kullanımı %75 daha azdır.
- Üretim alanı ihtiyacı %72 oranında azalmıştır.
- %58 daha az su tüketilmektedir.
- %39 daha fosil yakıt gerekir.
- Yemden yararlanma oranı artması sonucu kaynak kullanımı azalmıştır (BESD-BİR, 2021).

Türkiye’de kanatlı sektörü, aşı ve ana damızlık tedarikinde dışa bağımlıdır. Bu alanlarda AR-GE çalışmalarının artması ve gelişmelerin yaşanması, sektör istikrarını arttıracaktır. Bu

hammadelerin alımında dışa bağımlılığı azaltmak ya da tamamen bitirmek, döviz kuruna bağlı dalgalanmalardan dolayı oluşacak maliyet artması/azalmasının tüketiciye sunulan fiyatlara yansması azalacak ve talep dalgalanmalarının önüne geçilebilecektir.

Sektör firmaları AR-GE çalışmalarını tüketicilerin ve firmaların beklentilerine göre şekillendirmektedir. Sektörde yoğun bir AR-GE çalışmasının görülmediği, sektör firmaların yalnızca yeni ürün çalışmaları yaptığı saptanmıştır. Örnek olarak sektör firmaların kendi beyanları doğrultusunda hazırlanan listeye göre pazarda ilk sırada yer alan Banvit'in 2020 AR-GE çalışmaları şu şekildedir;

2020 yılı boyunca 73 yeni ürün çalışmasının 13 adedi, 384 adet alternatif tedarikçi çalışmasının (285 adedi girdide, 79 adedi ambalajda) 95 adedi onaylanmıştır. Yasal düzenlemeler, satış, pazarlama ve üretim talepleri doğrultusunda 248 adet ambalaj geliştirme çalışmasının 175 adedi onaylanmıştır. 18 adet maliyet düşürme çalışmasının 10 adedi onaylanmıştır (Banvit, 2020:41).

2.4.4. Tanıtım Politikası

Tanıtım politikası reklam, promosyon ve pazarlamayı içermektedir. Reklam, herhangi bir firma ya da markanın ürettiği ürünü ya da hizmeti hedef kitleye tanıtmaya faaliyetidir (Özkaya, 2010:467). Reklamlar gazete, dergi, radyo, televizyon, internet gibi araçlarla yapılmaktadır. Özellikle internet ve sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte, reklamın doğru kitleye ulaşması kolaylaşmıştır. Teknolojiye ayak uydurmak potansiyel müşterilerin beklentilerine ulaşmada son derece önemlidir (Özdemir, 2014:63). 2020 yılında 17,5 milyar TL medya ve reklam yatırımı yapılmıştır. Dijital mecra %54'lük paya sahiptir. Gıda sektörü en çok reklam yatırımının yapıldığı sektördür (RD, 2020:13). Her yıl ortalama %8 büyüyen kanatlı sektörü, gıda ürünlerinin temelini oluşturan tarım sektörünün en önemli alt sektörlerinden biridir.

Sektörde yoğun bir şekilde reklam kullanılmaktadır. Reklam giderine ulaşılabilen bir firmanın 2020 yılı reklam gideri bir önceki yıla göre %50'den fazla arttığı görülmüştür. Fakat reklamlar içerik bakımından benzerlik göstermektedir. Bu durumun sebebi gıda ürünlerinde, ürünün temel özelliklerini değiştirmenin zor ve riskli olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Genellikle reklamlarda geleneksel tüketim tercihleri ile helal ve hijyenik üretim görsellerine yer verilmektedir. Reklam filmlerinde, tüketicilerin tanıdığı ve güvenebileceği ünlüler yer alabilmektedir.

Firmalar reklamın yanında, sponsorluk, promosyon ve kampanya uygulamaları ile de tüketicileri etkilemeye çalışmaktadır. Kazan-kazan taktiğiyle internet üzerinden alışveriş

yapmaya imkan sağlayan siteler ve telefon uygulamaları markalarıyla birlikte kampanyalar düzenlendiği saptanmıştır.

2.4.5. Birleşme ve Devralmalar

Sektörde yoğun bir şekilde birleşme ya da devralma gözlemlenmemiştir. Türkiye’de ilki 2002’de olmak üzere toplamda 6 devralma işlemi vardır. Rekabet kurulu tarafından verilen kararlar doğrultusunda, etkin rekabetin önemli ölçüde azaltılmasının söz konusu olmaması sebebiyle devralma işlemlerine izin verilmiştir. Devre konu olan firmaların 1 tanesi hariç, pazarda önemli payları bulunmamaktadır. Pazar payı yüksek olan firma ise dünya çapında faaliyet gösteren yabancı bir firmaya devredilmiştir. Yabancı firmanın daha önce Türkiye’de faaliyet göstermemesi sebebiyle bu devralma sonucu pazar payında bir değişikli olmadığı gerekçesiyle devralma işleminde rekabete aykırı bir unsur görülmemiştir.

2.5. Piyasa Performansı

Bu bölümde, tavuk eti piyasasının performansını incelemek amacıyla, karlılık ve büyüme, teknoloji, üretimde ve kaynak dağıtımında etkinlik ile ürün ve hizmet kalitesi incelenmiştir.

2.5.1.Karlılık ve Büyüme

Türkiye’de sektör 2000’li yıllarda Avrupa ve dünya standartlarını yakalamıştır. Dünyadaki gelişmelerin yakından takip edilmesi üretimde olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Sektör 1990-2011 arası yaklaşık 10 kat büyümüştür. Bu süreç içerisinde 2006 yılında çıkan kuş gribi ve 2008-2009 yıllarında meydana gelen küresel ekonomik krizin, insanların alım gücünü etkilemesi, yem fiyatlarındaki dalgalanmalar piyasada durgunluğa sebep olmuştur. Krizin etkisinin azalması sebebiyle 2010 yılı sonrası üretimde artış gözlemlenmektedir (Yıldız, 2016:11). 2006-2020 yılları arası kanatlı verileri doğrultusunda kümes ve işletme sayılarına bakıldığı zaman ticari etlik işletme sayısında azalış kümes sayısında artış olduğu görülmektedir. Yıllık cirosu yaklaşık 5 milyar dolar olan sektör, her yıl ortalama %8 oranında büyümektedir (Koç, 2020).

2.5.2. Teknoloji

Türkiye’de sektör, teknolojiden uzak, köy tavukçuluğu şeklinde uzun yıllar düşük üretim seviyelerinde faaliyet göstermiştir. Sektör, 1980-1990’lı yıllarda sözleşmeli üretim ve yatırım teşvikleri sayesinde teknik bilgi ve pazarlama yetenekleri açısından donanımlı hale gelmiştir (Arıkan ve Bulut, 2018:85). 2000’li yıllarda ise dünya standartları yakalanmıştır.

Özellikle son 10 yılda ilerlemeler, sektörün bilgi seviyesini arttırmış ve teknolojik düzeyini Avrupa Birliği'nin sahip olduğu bilgi ve teknoloji düzeyinin üzerine çıkarmıştır. Tarımsal gıda sektörleri arasında AB standartlarında üretim yapan bir sektör olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Sektör, bilim ve teknolojiyi en iyi şekilde uygulayan hayvancılık dalıdır (Şen, 2012). Üretim tekniği bakımından, teknoloji tarafında yaşanacak olan gelişmelerin uygulanmasına elverişli olması sebebiyle, gıda üretiminde geri kalmış ülkelerin gıda ürünlerinde üretimin kolaylıkla artmasını sağlayabilecek önemli bir kaynaktır (Yıldız, 2016:1).

Sektörde teknolojik yenilenmeyi ve üretim standartlarının yükseltilmesini sağlayan unsurlar şu şekilde sıralanabilir(Erdem, 2006:3);

- En iyi izlenebilir ve denetlenebilir sektörlerin başına gelmesi
- Sadece resmi görevlilerce değil, firmaların kendi iç denetleme sisteminin de olması
- Modern teknoloji sayesinde yapılan ileri işleme ile ürün kalitesinin artması
- Tehlikeleri saptandığı noktalar
- İyi tarım uygulamaları
- ISO 9001 ve ISO 14001 uygulamalarına geçiş

Türkiye’de tavuk etinin yaklaşık %85’i modern teknolojiyle donatılmış kesimhanelerde üretilmektedir. Modern teknolojiyle üretim yapan bu işletmelerin ihracat potansiyeli yüksektir. Geri kalan %10 nispeten eski teknolojiyle iç pazara dönük, %5’lik tarafta ise basit üretim teknolojilerinin kullanıldığı ve kalite olarak düşük üretim yapılmaktadır (TAGEM, 2018:42). Sektörde modern teknolojiyi entegre firmalar yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Tanıtım politikası açısından önemli olan internet bu bölümde de sektöre katkı sağlamaktadır. Sektörde tüketiciler tüketmekte olduğu ürünün damızlık ırkından, kesim raporlarına kadar ürünün bütün bilgilerine ulaşabileceği uygulamalar mevcuttur. Bu tür uygulamaların güvenilirliği ve tüketici memnuniyeti arttırabileceği düşünülmektedir. Ayrıca üretim aşamasında robot teknolojisinin kullanılmasıyla birlikte üretim artarken, maliyetler düşmektedir. Bunun yanında kesme işleminde ve insan sağlığını tehlikeye sokabilecek ısılarda olan soğuk hava depolarında yer alan robotlar sayesinde iş güvenliği de üst seviyelere çıkmaktadır.

2.5.3.Üretimde ve Kaynak Dağıtımında Etkinlik

Etkin kullanım kıt kaynakların, ihtiyaçları en iyi karşılayacak şekilde kullanılmasıdır (Bilgili, 2014:28). Bu tanım tavuk eti sektörü için, kaynakların en düşük maliyetle tam kullanıldığı ve bu kaynakların tüketicilerin en çok tercih ettiği ürün üzerine yönlendirilmesi olarak çevrilebilir. Uzun yıllar boyunca yapılan bilimsel ıslah çalışmaları sonucunda hibrit sistemin kullanıldığı sektörde, birim alanda yoğun üretimle birlikte kısa sürede ürün alınabilmektedir. Yemden alınan verimin yüksek ve iş gücü ihtiyacı bakımından, diğer tarım

sektörlerine kıyasla daha düşüktür (Yıldız, 2016:5). Ar-Ge başlığında da ele alındığı üzere, sektörde su, enerji, hammadde vb. üretim girdilerinin kullanımı azalmış ve üretimde etkinlik son 50 yılda artmıştır. Türkiye’de tavuk eti satışının %68’i bütün piliç, %32’sini piliç parçaları oluşturmaktadır. %32’lik bölümün %72’sini but ve göğüs, %11’lik kısmını taşlık, %6’sını boyun, %6’sını kanat, %5’ini fileto oluşturmaktadır (Hekimoğlu ve Altindeğer, 2019:32).

Yeni tarafından 2012 yılında, Bolu, Düzce, Kocaeli ve Sakarya illerinde bulunan toplam 122 adet işletme ile yaptığı çalışmada işletmelerin etkinliği incelenmiştir. Veri zarflama yöntemi kullanan Yeni, üretim dallarında (ortalama teknik, tahsis, ekonomik etkinlik) etkinliğin olduğunu saptamıştır.

Tavuk eti üretiminde, tavuğun doğası gereği, üretimde sadece bir parça üzerine yoğunlaşmak (sadece kanat üretmek gibi) mümkün değildir. Bu yüzden, tüketicilerin tüketim tercihlerine göre kaynak dağıtımı, fırsat maliyeti de göz önünde bulundurularak işlenmiş veya işlenmemiş tavuk eti üretimine kaydırılabilir.

2.5.4.Ürün ve Hizmet Kalitesi

Türkiye’de sektör ürün kalitesi ve güvenliği konusunda, üretim tesislerindeki modernlik ve üretimdeki kalite anlayışı ile dünya standartları üzerine çıkmaktadır (Koca, 2005:1). Üretim TSE standartlarında, sektörde bulunan firmaların çoğunluğu, “*Kalite Yönetim Sistemi Belgesi*”, “*Gıda Güvenliği Sistemi Belgesi*”, “*Çevre Yönetim Sistemi Belgesi*” ve “*Helal Kesim*” belgesine sahiptir. Tablo 2.9’da Türkiye’nin önde gelen piliç eti firmalarının sahip olduğu belge ve sertifikalara yer verilmiştir.

Tablo 2.9 Piliç Eti Firmalarının Sahip Oldukları Belge ve Sertifikalar

Firma Adı	Sahip Olunan Belgeler/Sertifikalar
Akpiliç	ISO9001, ISO14001, ISO22000, OHSAS18001, TSE Helal Kesim Belgesi
Alp Hindi	Gimdes Helal Belgesi, TSE Belgesi, İyi Tarım Uygulamaları Sertifikası
Aspiliç	KASCERT Helal Sertifikası, ISO22000, FSSC22000
Banvit	ISO22000, ISO9001, TSE Helal Sertifikası, İyi Tarım Uygulamaları Sertifikası, COVID-19 Güvenli Üretim Belgesi
Beypiliç	BRCGS, IFS, COVID-19 Güvenli Üretim Belgesi, ISO14001, ISO27001, FSSC22000, ISO10002, ISO45001, TSE Helal Sertifikası, EQC Helal Sertifikası, TSE Belgesi, İyi Tarım Uygulamaları Sertifikası
Bolca Hindi	İyi Tarım Uygulamaları Sertifikası
Bu Piliç	Eurocert Helal Sertifikası, ISO22000, ISO9001, TSE Helal Sertifikası

Çamlı Yem	IQNET Uluslararası Ağ Sertifikası, ISO14001, COVID-19 Güvenli Üretim Belgesi, ISO45001, ISO50001, TSE Helal Sertifikası,
Civkur (Doyum)	ISO9001
Gedik	TSE Belgesi, TSE Helal Belgesi, Gimdes Helal Belgesi, ISO9001
Pak Tavuk	Sıfır Atık Belgesi, İyi Tarım Uygulamaları Sertifikası,
Pınar	ISO14001, ISO9001, ISO45001, FSSC22000, ISO50001, COVID-19 Güvenli Üretim Belgesi, EUROCERT Helal Sertifikası
Şenpiliç	ISO9000, ISO9001, ISO22000
Abalıoğlu (Lezita)	KASCERT Helal Sertifikası, ISO9001, ISO14001, FSSC22000, Gimdes Helal Belgesi, ISO45001

Kaynak: Belge ve sertifikalara ilgili firmaların web sitelerinden ulaşılmıştır.

Uluslararası Standardizasyon Örgütü tarafından belirlenen kalite standartları dünya genelinde benimsenmiştir. Bu kapsamda Türkiye kanatlı sektörü “İyi Laboratuvar Uygulamaları” ve “Güncel İyi Üretim Uygulamaları” standartları doğrultusunda üretim yapmaktadır. Toplam üretimin yalnızca %5’lik kısmı kalite bakımından yetersiz şekilde yapılmaktadır (TAGEM, 2018:44).

Her ne kadar sektörde faaliyet gösteren firmalarda “kalite belgesi” sahibi olma eğilimi artsa da, henüz Avrupa Birliği’ne ihracat yapılamamaktadır. Türkiye tavuk eti sektöründe önde gelen 8 firma AB’ye işlenmiş tavuk ihraç etmek için ön izin belgesi alsa da, kesimhaneler AB’den resmi onay alamamıştır. Sektör temsilcileri AB standartlarında kesimhanelere sahip olduklarını ifade etseler de onay prosedürü yasal olarak tamamlanamamıştır (Keskin ve Demirbaş, 2012). AB’ye ihracatın başlaması sektörün gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda kalite ve hijyen standartlarına sahiplik önem arz etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAVUK ETİ PİYASASINDA REKABETE AYKIRI DURUMLAR

3.1. Türk Rekabet Hukuku

Rekabet hukukunun amacı, fiyatın arz ve talepler sonucu belirlendiği serbest piyasalarda, rekabetin korunmasını, sağlıklı fiyat oluşumunu ve tüketici refahını korumaktır (Kıratlı, 2021:5). Bu amaçla ilk adım 1978 yılında “*İç ve Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun*”, ardından “*Ticarete Dürüstlüğü Korunması Kanunu*” ve “*Ticaretin Düzenlenmesi ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun*” tasarıları izlemiştir. Fakat asıl amaç yerine devlet müdahalesini amaçlayan bu tasarılarından sonra, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun 1992 yılında hazırlanmaya başlanmış 1994 yılında yürürlüğe girmiştir (DPT, 2000:11).

Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, gizli anlaşmaların ve hakim durumun kötüye kullanılmasını yasaklama, uyumlu eylem ve kararların engellenmesi ile birleşme ve devralmaları denetleme üzerine kurulmuştur (Kıratlı, 2021:15). Rekabet ortamını yaratma görevini, 1982 Anayasasıyla kendine veren devlet, 1997 yılında Rekabetin Korunması Hakkında Kanunu uygulamakla yükümlü olan Rekabet Kurumu’na devretmiştir (Esen, 2006:12).

Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecinin son aşamasında Gümrük Birliğidir (Pınar, 2017:60). 1993 yılında Türkiye’nin Avrupa Birliğine üyeliğinin en önemli aşamalarından olan Kopenhag zirvesinde ön şartlar olarak siyasi, ekonomik ve topluluk müstesebatına uyumlarda kriterler getirilmiştir (Esen, 2006:4). Bu doğrultuda, Türkiye rekabet mevzuatı Avrupa Birliği rekabet hukukunu temel almıştır (Akyüz, 2003:11).

3.1.1. Hakim Durumun Kötüye Kullanılması

Rekabet Hukukunda, bir teşebbüsün ilgili piyasada hakim durumda olması yasak değildir (Kıratlı, 2021:2). Roma Antlaşmasının 85. maddesinden uyarlanan Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un 6. maddesinde, bir teşebbüsün fiyat, miktar gibi unsurları belirleyebilme gücünü yani hakim durumunu kendi başına ya da farklı teşebbüslerle anlaşarak kötüye kullanması yasaktır (DPT, 2000:30). Ayrıca hakim durumu güçlendirmek ya da teşebbüslerin anlaşıp, hakim durum yaratması da yasaktır (Badur, 2001:3).

3.1.2. Birleşme ve Devralma

Türk rekabet kanunun 7. maddesine göre; bir ya da birden fazla teşebbüsün, hakim durum yaratmak ya da hakim durumlarını güçlendirecek şekilde pazar paylarını artması ile

rekabeti önemli derecede azaltacak olan birleşmeler ile herhangi bir teşebbüsün diğer teşebbüsü tamamen ya da kısmen devralması yasaktır (DPT, 2000:13). Rekabeti önemli ölçüde sekteye uğratabilecek olan bu şartları oluşturmeyen birleşme ve devralmalar rekabet kurumunun kontrolünde gerçekleştirilebilir, yasak değildir.

3.1.3. Uyumlu Eylem ve Kararlar

“*Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un 4. Maddesi*” uyarınca, piyasada bulunan teşebbüs ya da teşebbüslerin, rekabeti ve diğer aktörleri olumsuz yönde etkileyecek ya da kısıtlayacak şekilde uyumlu eylemler ve anlaşmalar yasaktır. Uyumlu eylem, teşebbüslerin fiyat, fiyatı belirleyen maliyet, arz ve talep miktarı kontrolü, piyasanın, müşterilerin ve kaynakların paylaşılması, rakiplerin kısıtlanıp kovularak piyasa dışına itilmeye çalışılması ya da yeni girecek olan teşebbüslerin engellenmesi gibi konularda tespit edilir (DPT, 2000:13).

3.2. Tavuk Eti Sektöründeki Anti Rekabetçi Uygulamaların Tespiti

Rekabet Kurumu, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun’un yürürlüğe girmesinden itibaren, 2 yıldan fazla gecikmeyle 1997 yılında kurulmuştur. Kurumun görevi önceki başlıklarda da kısaca değinildiği gibi, sağlıklı ve tam anlamıyla işleyen rekabet ortamının yaratılması ve mevcut rekabeti korumak, bunun sonucu olarak tüketici refahını sağlamaktır. Bu bağlamda ilgili kurumun, Türkiye tavuk eti piyasasına dair rekabete aykırı olaylara ilişkin kararları ve Türkiye tavuk eti piyasasında gerçekleşmiş birleşme ve devralmalar incelenmiştir. Rekabet Kurumuna intikal eden ve rekabet koşullarının bozulduğu iddiasıyla 9 adet başvuru, 6 adette devralma bildirimi vardır. Başvuru ve davalar karar tarihi sırasıyla incelenmiştir.

3.2.1. Rekabet Koşullarının Bozulduğu İddiasıyla Yapılan Başvurular

25.11.2009 tarihli, 2008-3-116 dosya ve 09-57/1393-362 karar sayılı re’sen şikayete konu olan, sektörde faaliyet gösteren 27 adet firma ve bu firmaları temsil eden BESD-BİR tarafından 4054 sayılı RKHK’nın 4. maddesini ihlal edilip edilmediğine dair, 27 adet firmanın anlaşarak üretimi azaltıp, fiyat belirledikleri, “*Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birliği Derneğinin*” de rekabet kısıtlayıcı bu eylemleri kolaylaştırdığı iddiasıyla incelenen dosyada, “*Abaloğlu, Ak Piliç, Arpi Tavukçuluk, As Tavukçuluk, Bak Piliç, Banvit, Beypi, Bupiliç, Bozok Hayvancılık, C.P. Standart Gıda, Tasfiye Halinde Emre Tavuk Gıda, Erpiliç, Gedik, Tasfiye Halinde Güncanlar Piliç, Karagüp Tavukçuluk, Keskinioğlu, Kılıç Entegre Tavukçuluk, Marta-Kılıçlar Marmara Tavukçuluk, Pak Tavuk, Sabri Güncan Ortaklığı, Şeker Piliç, Şen Piliç, Yemsel Tavukçuluk*” firmaları ve BESD-BİR hakkında soruşturma yapılmıştır.

Yapılan incelemeler sonucunda 4054 sayılı kanunun 16. maddesinin 3. Fıkrası ve rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve karar ve hakim durumun kötüye kullanılması halinde verilecek para cezası, “*Abalıoğlu, Banvit, Beypi, CP Standart, Erpiliç, Keskinioğlu, Pak Tavuk, Şeker Piliç ve Şenpiliç*” firmalarına, 2008 yılının gayri safi gelirinin %0,8 oranında para cezası verilmesine oy çokluğu ile karar verilmiştir. Dönemin BESD-BİR başkanı “*Zuhal DAŞTAN*”ın kartelin oluşumunda belirleyici etkisi olması nedeniyle, “*Pak Tavuk Gıda San. ve Tic. A.Ş.*”ye verilen cezanın takdiren %3 oranında olmak üzere ek ceza verilmesine oy çokluğu ile karar verilmiştir.

12.5.2010 tarihli, 2010-3-34 dosya ve 10-36/574-204 karar sayılı, Ali Osman DAL tarafından başvuruda bulunulan, Şeker Piliç ile “*Erpiliç*”in, hipermarketlere daha ucuza ürün satmak suretiyle rekabeti bozduğu iddiasıyla açılan dosyaya ilişkin olarak iddia özeti şu şekildedir;

2010 yılı mart ayının ilk haftasıAntalya’da Şeker piliç markalı ürünlerin kg fiyatının 3,89 TL, “*Gülgen ve Mepaş*” marketlerde “*Erpiliç*” marka ürünlerin 3,99 TL olduğu, ancak adı geçen piliç firmalarının aynı ürünleri kendilerine (Ali Osman DAL) 4,55 TL’ye fatura ettikleri ve bu şekilde rekabet etmelerinin mümkün olmadığı ile haksız rekabete maruz kaldıkları ifade edilerek, ilgili piliç firmaları hakkında gerekli yasal işlemlerin yapılması talep edilmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda ilgili firmaların o dönemde mevcut Pazar payları ile hakim durumda olmadığı gerekçesiyle soruşturmaya gerek olmadığı ve şikayetin reddedilmesine oybirliği ile karar verilmiştir.

30.9.2010 tarihli, 2010-3-166 dosya ve 10-62/1291-490 karar sayılı, Zafer SEYREK (Kardelen Tavukçuluk) tarafından şikayet edilen, BİM, Migros ve Şok Mağaza marketlerinin Samsun işi Vezirköprü ilçesinde tavuk ve tavuk ürünlerin fiyat kırarak, toptan fiyatının altında satmak suretiyle 4054 sayılı kanunu ihlal ettiği iddiasıyla açılan dosyaya ilişkin soruşturma açılmasına gerek olmadığı oybirliği ile karar verilmiştir. Karara gerekçe olarak, başvuruya konu olan büyük ölçekli mağazaların, yüksek satın alma potansiyelleri nedeniyle satışını yaptıkları ürünleri, küçük işletmelere göre daha avantajlı olarak daha düşük fiyattan alabildikleri ve bu maliyet avantajını yansıttıkları gösterilmiştir.

14.7.2011 karar tarihli, 2011-3-111 dosya ve 11-43/940-304 karar sayılı, “*Ağaoğlu Tarım Maden Orman Ürünleri*” tarafından şikayet edilen, “*Abalıoğlu*”na ait “*Lezita*” markalı piliç ve yumurtanın, başvuruyu sahibine münhasır bayilik koşulu sözleşmesi ile temin edildiği, başvuru sahibinin başka marka ürünlerin satışını yapması gerekçe gösterilerek sözleşmenin feshedildiği ve “*4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun*”un ihlal edildiği iddiasıyla “*Abalıoğlu*” firması hakkında gerekli yasal işlemlerin yapılması talep edilmiştir.

İki taraf arasında yapılan anlaşma, bu iki teşebbüsün üretim veya dağıtım zincirinin farklı seviyelerinde yer alması sebebiyle dikey anlaşmadır. Dikey anlaşmaların 4054 sayılı kanunun 4. maddesinden muaf tutulmasına ilişkin koşullar vardır. Bu koşulları 2002/2 sayılı tebliğ belirlemektedir. Bu tebliğin 5. Maddesine göre teşebbüsün ilgili pazarda payı %40'ın altında ise, alıcısına beş yılı aşmamak şartıyla rekabet etmeme yükümlülüğü getirebilir.

İnceleme aşamasında diğer “*Lezita*” bayileriyle görüşülmüş ve bu bayilerin başka markalı piliç eti ve yumurta satabildikleri tespit edilmiş ve ilgili dönemde başvuruya konu olan “*Abalıoğlu*”nun piliç eti ve yumurta piyasasındaki payı %40'ın altında olduğu gerekçesiyle şikayeti reddine oybirliği ile karar verilmiştir.

17.11.2011 karar tarihli, 2011-3-228 dosya ve 11-57/1507-537 karar sayılı, Erhan HUBUP tarafından başvuruda bulunulan dosyada “*Lezita, Erpiliç, Beypiliç, Şen Piliç ve Keskinioğlu*” markalı piliç ve yumurta firmalarının, bayileri ile münhasır sözleşme koşulu ile çalışması ve bu sebeple küçük ölçekli üreticilerin pazardan pay almasının engellendiği iddia edilerek gereğinin yapılması talep edilmiştir.

Daha önce incelenen Abalıoğlu hakkında yapılan başvuruda da belirtilen muafiyet, ilgili başvuruya konu olan 5 firma için de geçerlidir. Bu firmaların her iki pazarda da toplam payları %40'tan düşüktür. Bu gerekçeyle şikâyetin reddine oy birliği ile karar verilmiştir.

16.05.2012 karar tarihli, 2012-3-48 dosya ve 12-26/765-218 karar sayılı, gizlilik talebi bulunan başvuruya ait dosyada “*Banvit*”in aşırı fiyat uygulayarak 4054 sayılı kanunu ihlal ettiği iddia edilmiştir.

İlgili dönemde diğer rakip firmaların pazar payları ve “*Banvit*”in pazar payı karşılaştırıldığında, “*Banvit*”in hâkim durumda olmadığı görülmüştür. Bu sebeple şikâyetin reddine oy birliği ile karar verilmiştir.

13.03.2019 karar tarihli, 2011-3-111 dosya ve 19-12/156-71 karar sayılı, dosya 14.07.2011 tarih ve 11-43/940-304 sayılı kararın Danıştay 13. dairesinin kararı ile iptal edilip dosyanın yeniden değerlendirilmesine karar verilmiş. Danıştay ilgili şikâyet için yapılan çalışmaları ve soruşturmaları yetersiz bulmuş ve şikâyetin ön araştırma aşamasında reddedilmesinin hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. “*Abalıoğlu*” firmasından talep edilen belgeler doğrultusunda ve yerinde yapılan incelemeler sonucunda, ilgili firmanın 4054 sayılı kanunu ihlal etmediği tespit edilmiş, para cezasının uygulanmasının gerek olmadığına oy birliği ile karar verilmiştir.

13.03.2019 karar tarihli, 2017-3-31 dosya ve 19-12/155-70 karar sayılı, gizlilik talebi bulunan dosyada, piliç eti üretiminde faaliyet gösteren 20 firmanın 4054 sayılı kanunun 4. Maddesini ihlal ettikleri iddia edilmiştir.

İddiaların özeti şu şekildedir;

Beyaz et sektöründe faaliyet gösteren “*Erpiliç, Şenpiliç, Abahioğlu, Beypiliç, Keskinioğlu, Gedik, Hastavuk ve Banvit*” isimli firmaların bir araya gelerek fiyat belirledikleri ve bu firmalara “*Erpiliç*”in öncülük ettiği, bu birlikteliği dışarıdan takip eden “*CP Standart Gıda, As Tavukçuluk, Bupiliç, Bakpiliç*” gibi firmaların bulunduğu iddia edilmiştir.

Şikâyet doğrultusunda yapılan incelemeler sonucu, şikâyet konu olan firmaların yurtiçi ve yurtdışı satışları dikkate alındığında 2015 yılında %86,23 ve 2016 yılında %90,08 paya sahip oldukları tespit edilmiştir. Yerinde incelemeler ile firma çalışanlarının elektronik posta yazışmalarında rakip firma fiyatlarını, üretim miktarlarını, AR-GE çalışmalarını konu ettikleri ortaya çıkmıştır.

Hakkında soruşturma yapılan firmaların arzı kontrol ederek fiyat belirlediklerine ilişkin idari para cezası verilmesine karar verilmiştir. İlgili firmalara ilişkin kararlar şu şekildedir;

BESD-BİR 09.03.2016 ve 21.07.2017 tarihleri arasında fiyat belirleme eylemlerine zemin hazırladığı ve rekabete aykırı davrandığı,

“*Abahioğlu*”nun 09.03.2016 ile 23.05.2017 tarihleri arasında, Ege bölgesinde fiyatı birlikte belirlemek amacıyla arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak rekabete aykırı davrandığı,

“*Banvit*”in 09.03.2016 ile 23.05.2017 tarihleri arasında Ege bölgesinde fiyatı birlikte belirlemek amacıyla arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak rekabete aykırı davrandığı,

“*Beypiliç*”in 09.03.2016 ile 21.07.2017 tarihleri arasında fiyat düzeyini birlikte belirleyerek rekabete aykırı davrandığı,

“*CP*”nin 09.03.2016 ile 21.07.2017 tarihleri arasında Ege bölgesinde fiyatı birlikte belirlemek amacıyla arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak rekabete aykırı davrandığı,

“*Ege-Tav*”ın 29.03.2016 ile 23.05.2017 tarihleri arasında Ege bölgesinde arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak 4054 sayılı kanunun 4. maddesini ihlal ettiği,

“*Erpiliç*”in 09.03.2016 ile 21.07.2017 tarihleri arasında Ege bölgesinde fiyatı birlikte belirlemek amacıyla arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak rekabete aykırı davrandığı,

“*Gedik*”in 29.03.2016 ile 23.05.2017 tarihleri arasında Ege bölgesinde arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak rekabete aykırı davrandığı,

“*Keskinioğlu*”nun 29.03.2016 ile 23.05.2017 tarihleri arasında Ege bölgesinde arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak rekabete aykırı davrandığı,

“*Şenpiliç*”in 09.03.2016 ile 21.07.2017 tarihleri arasında fiyatı birlikte belirlemek amacıyla arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak rekabete aykırı davrandığı,

“Akpiliç, Astavuk, Bakpili. Bupiliç, Garip, Hastavuk, Pilyem, Şahin, Tad Piliç ve Yemsel”’in Ege bölgesinde fiyatı birlikte belirlemek amacıyla arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşımında bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Böylelikle “Abahoğlu, Banvit, Beypiliç, CP, Ege-Tav, Erpiliç, Gedik, Keskinoglu ve Şenpiliç” firmalarına, Ege bölgesinde fiyatı birlikte belirlemek amacıyla arzın kontrolüne yönelik bilgi paylaşarak 4054 sayılı kanunun 4. maddesini ihlal ederek rekabete aykırı davranışları sebebiyle para cezası verilmesine, BESD-BİR’in rekabeti kısıtlayıcı davranışlara kolaylaştırması ile rekabete aykırı davranması sonucu oy çokluğu ile para cezası verilmesine karar verilmiştir.

27.02.2020 karar tarihli, 2019-3-039 dosya ve 20-12/145-80 karar sayılı, gizlilik talebi bulunan dosyada, “Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Birliği” ve üye birlikler bünyesinde bir araya gelen üreticilerin, yetiştirme ücretlerini birlikte belirledikleri ve bu fiyatlara uymayan entegre firmaları boykot ettikleri iddia edilmiştir.

Değerlendirmeler şu şekildedir;

Fason üretim ile entegre firmalara etlik piliç yetiştiren üreticiler, bu entegre firmalardan civciv almayarak, etlik piliç yetiştirme hizmetini vermeme kararı aldıkları incelemeler sonucunda tespit edilmiştir. Bu yapılan eylem kolektif boykot olarak nitelendirilmiştir. Kolektif boykot, birden fazla teşebbüsün birlikte hareket ederek müşteri, sağlayıcı ya da rakiple anlaşma yapmayı reddetmesidir.

Bu yapılan boykot ancak 20 gün sürebilmiştir. Bu süre içerisinde entegre firmaların anlaşarak üretim yapabileceği başka üreticiler bulabildiği, bundan sebeple birliklerin yaptırım kabiliyetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. 15 bin üreticiye karşı az sayıda entegre firma mevcuttur. Entegre firmalar bu sözleşmeli üretim modelinin güçlü tarafıdır. Belirtilen bu sebeplerle yapılan boykotun rekabeti kısıtlayıcı sonuçlar ortaya çıkması düşük ihtimaldir.

Davaya konu olan Sakarya, Kocaeli, Bilecik ve “Türkiye Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri Birliğine”, anlaşma ve uyumlu eylem kararıyla arzın kısıtlanmasına yönelik eylemlerden kaçınılması yönünde uyarı yapılmıştır.

3.2.2. Türkiye Tavuk Eti Piyasasında Birleşme ve Devralmalar

27.6.2002 karar tarihli, 2002-3-69 dosya ve 02-41/471-197 karar sayılı, “Köy-Tür” tarafından yapılan bildirimle ilişkin olarak;

“İhtisas Yem ve Tavukçuluğun”, “Köytür Ege” tarafından devralınacağı bildirilmiş ve izin istenmiştir. Devralma işleminde rekabete aykırı unsur bulunmadığı için bu işleme oy birliği kararı ile izin verilmiştir.

6.5.2009 karar tarihli, 2008-3-213 dosya ve 09-21/439-107 karar sayılı devir işlemi re'sen incelenmeye alınmıştır. Dosya konusu, “*Mudurnu*” markasının “*Pak Tavuğa*” ve “*Mudurnu*” markasına ait üretim tesislerinin de “*Kılıç Deniz*”e devredilmesi ve bu devir işlemi için bildirimde bulunulmamasıdır. Re'sen başlatılan başvuruda rekabete aykırı işlem görülmemiştir ve oy birliği ile işleme izin verilmiştir. Ancak izin alınmadan gerçekleştirilen bu eylem için “*Pak Tavuk Gıda*”ya ve “*Kılıç Deniz*”e para cezası verilmiştir.

21.1.2010 karar tarihli, 2009-3-258 dosya ve 10-08/68-32 karar sayılı, “*Yemsel Tavukçuluk*” tarafından yapılan bildirimle ilişkin olarak;

“*Köytür Piliç*” markasının ve ilişkili diğer markaların “*Yemsel Tavukçuluk*” tarafından devralınacağı bildirilmiş, ilgili işlem için izin istenmiştir. Devralma işleminde rekabete aykırı unsur bulunmadığı için bu işleme oy birliği kararı ile izin verilmiştir.

26.8.2010 karar tarihli, 2010-3-147 dosya ve 10-56/1103-421 karar sayılı, “*Özlem Tarım Ürünleri*” tarafından yapılan bildirimle ilişkin olarak;

“*Özlem Tarım Ürünleri*” hisselerin önce %15’inin, diğer şartların da sağlanması durumunda %33’ünün “*Sanders Participations*”a devredileceği bildirilmiş, ilgili işlem için izin istenmiştir. Devralma işleminde rekabete aykırı unsur bulunmadığı için bu işleme oy birliği kararı ile izin verilmiştir.

16.02.2017 karar tarihli, 2017-3-4 dosya ve 17-07/71-30 karar sayılı, “*BRF GmbH*” temsilcileri tarafından yapılan bildirimle ilişkin olarak;

“*Banvit*”in tam kontrolünün “*BRF S.A*” tarafından devralınacağı bildirilmiş, ilgili işlem için izin istenmiştir. Devralma işleminde rekabete aykırı unsur bulunmadığı için bu işleme oy birliği kararı ile izin verilmiştir.

16.02.2017 karar tarihli, 2017-3-6 dosya ve 17-07/70-29 karar sayılı, “*Erpiliç*” tarafından yapılan bildirimle ilişkin olarak;

“*Bolu Kalite Yem Sanayi*”nin “*Erpiliç*” tarafından devralınacağı bildirilmiş, ilgili işlem için izin istenmiştir. Devralma işleminde rekabete aykırı unsur bulunmadığı için bu işleme oy birliği kararı ile izin verilmiştir.

SONUÇ

Türkiye’de tavuk eti sektörü 1980’lerde devletin de destekleri ile 20 senede önemli gelişme göstermiş ve şu an dünya standartlarını yakalayabilen bir sektör haline gelmiştir. Tarımsal gıda alt sektörleri arasında Avrupa ile rekabet edebilecek tarım sektörü olmasından dolayı, bu gelişme trendinin yavaşlamadan sürmesi için devletin bu sektöre desteklerinin devam etmesi oldukça önemlidir.

Türkiye’de tavuk eti üretimi 2020 yılında, bir önceki yıla göre %9,34 oranında artış göstererek 2,14 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında ihracatta da artışlar gözlemlenmiştir. 2019 yılında 387 bin ton olan tavuk eti ihracatı, 2020 yılında 421 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Tavuk eti ihracatın en fazla yapıldığı ülkeler, Irak ve Libyadır.

Dünya genelindeki tüketimde lider olan ülkeler göz önüne alınca, Türkiye’de kişi başı tüketim düşük seviyelerdedir. Tüketimde birinci sırada olan İsrail’in 2021 yılı kişi başı kanatlı eti tüketimi 64,9 kg, ikinci sırada olan Amerika Birleşik Devletleri’nin kişi başı kanatlı tüketimi ise 50,8 kg’dır. Türkiye’de bu değer 2021 yılı için 19,5 kg’dır. Tüketicinin bu ürünlere ekonomik açıdan ulaşabilecek gücü olduğu varsayımı altında, tüketimi arttırmaya yönelik reklam politikalarıyla bilinçlendirme yoluna gidilebilir.

Türk halkının beslenmesinde protein kaynağı olarak önemli bir yere sahip olan tavuk etinin fiyatları son yıllarda önemli miktarda artmıştır. Bu fiyat artışlarının maliyet artışlarından ziyade, sektördeki büyük firmaların aralarında anlaşarak fiyat tespit ettiklerine yönelik endişeler artmıştır. Sektördeki tekel gücü uygulamalarına yönelik Rekabet Kurumu’na yapılan şikayetler bu endişeleri güçlendirmiştir. Bu bağlamda tavuk eti sektörünün rekabet perspektifinde yapısının incelenmesi önem arz etmektedir. Literatürde sınırlı sayıda yapılan çalışmalar tavuk eti sektörünün tekelci rekabet yapısına sahip olduğunu ifade etse de, sektörün son dönemlerde yapısal olarak oligopolistik yapıya dönüştüğü düşünülmektedir.

Bu tez çalışması tavuk eti piyasasının yapısını yapı-davranış-performans paradigması çerçevesinde ele almakta ve sektördeki anti-rekabetçi uygulamaların varlığı, Rekabet Kurumu’na yansıtılan başvurular ışığında tartışılmaktadır. Sektörün yapısını anlamak üzere k firma yoğunlaşma oranları hesaplanmış, sektörün davranış ve performans özellikleri ortaya konmuştur.

Türkiye tavuk eti sektörü, daha önce yapı-davranış-performans paradigmasına göre ele alınmamıştır. Ancak yapısının tespit edilmesine yönelik yapılmış çalışmalar mevcuttur. TÜİK 2015 verilerine göre Türkiye tavuk eti sektörü yoğunlaşma oranı CR4 %45,4 ve HHI 0,0782’dir. Ancak İSO2020 verilerine göre CR4 %51,37, CR8 ise %87,24’tür. 2015-2020

döneminde sektörün yapısının oligopolistik yapıya evrildiği tespit edilmiştir. Nitekim sektörün en büyük firmalarının pazar paylarında artışlar da bu durumu desteklemektedir. Sektörde pazar paylarını önemli derecede etkileyen unsur maliyet yapısıdır. Tavuk eti üretimde en büyük maliyet kalemi %68’lik paya sahip olan “yem”dir. Ardından %14 pay ile civciv maliyeti gelmektedir. Bu nedenle Türkiye’de önde gelen tavuk eti üreticisi firmalar bu maliyetlerini içselleştirmek için geriye doğru dikey entegrasyona yöneldikleri görülmektedir.

Sektörde önemli bir giriş engeli yoktur. Sektörün piyasa yapısına bağlı olarak yoğun şekilde yapılacak olan reklam giderleri ve zaman içerisinde kullanmaya bağlı olarak yıpranmış ekipmanların, hijyen koşulları da göz önünde bulundurularak yenilenmesi batık maliyet olarak görülmektedir.

Tavuk eti sektöründe fiyat, maliyet+fiyatlama şeklinde belirlenmektedir. Ürün farklılaştırması, yetiştirme aşamasında “iyi tarım, köy, organik ya da helal tavuk” olarak yapılmaktadır. Tüketicie sunum aşamasında ise parçalara ayrılmış tavuk, işlenmiş gıda şeklinde yapılmaktadır. Ayrıca görsel açıdan ambalajlamada da farklılaştırma mevcuttur.

Tavuk eti sektöründe önde gelen çoğu firma tam entegre olarak üretim yapmaktadır. Fakat yapılan üretim, özellikle hammadde kısmında, yetersiz kalmaktadır. Türkiye kanatlı üretiminde kullanılan, yem de dahil, bazı hammaddelerde (ana damızlık) ihracata bağımlı durumdadır ve sektörde yer alan firmaların bu yönde çalışmalarının yetersiz olduğu görülmektedir. Firmalar üretim ve reklam gibi alanlara yoğunlaşarak AR-GE çalışmalarına önem vermemektedir. Bu yönde yapılacak çalışmalar hem üretim kolaylığı ve maliyet avantajı sağlayacaktır, hem de ülke ekonomisi için önemli katkılarda bulunacaktır.

Rekabet Kurumu davaları incelendiğinde, genel itibariyle sektörde hakim firma bulunmamaktadır. Ancak bazı firmaların zaman zaman hakim durum yaratmaya yönelik rekabeti sınırlayıcı anlaşma uyumlu eylem ve kararlar içerisinde oldukları görülmektedir. Rekabet Kurumu, böyle durumlarda olaya müdahil olmuş ilgili firmalara para cezası vermiştir. Fakat para cezasının caydırıcı olmadığı görülmektedir. Cezai işlemle sonuçlanan kararların ilki 2009 yılında alınmıştır. İkincisi ise 2019 yılındadır. Bu davalara konu olan firmalar benzerlik göstermektedir. Rekabeti engelleyecek tutumlara karşı daha sert caydırıcı unsurların olması gerektiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, H. (2003). *Türk Rekabet Hukuku Kapsamında Şirketlerde Birleşme ve Devralmalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arıkan, R. ve Bulut, B. (2018). “Kanatlı Et Pazarlaması ve Oluşan Pazarlama Kanalları”. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 83-96.
- Arvas, M. A. (2014). “İçsel Batık Maliyetler ve Piyasa Yapısı: Sutton’ın Teorik Analizi Üzerine Notlar”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1):41-55.
- Badur, E. (2001). *Türk Rekabet Hukukunda Rekabeti Sınırlayıcı Anlaşmalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Barca, M. ve Esen, Ş (2010). “İktisat Okullarının Giriş Engellerine Yaklaşımı ve Hukuki Sonuçları”. *E-Journal of New Worl Sciences Academy*, 5(3):303-319.
- Battal, M. Z. (2014). *Türkiye’de İlaç Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmaların Yoğunlaşma Düzeyleri ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt.
- Bilgili, Y. (2014). *Mikro İktisat Ders Notları*. İkinci Sayfa, İstanbul.
- Canan, B., & Turhan, S. (2006). The evaluation of the Turkish broiler industry: the degree of market power. In *XII European Poultry Conference, Verona, Italy* (pp. 10-14).
- Çakı, S. (2007), “Tavukçuluk Sektörünün Türk Ekonomisindeki Yeri ve Durumu”. *Ege Akademik Bakış*, 7(1):153-189.
- Çelik T., Kaplan M. (2007). “Türk Sigortacılık Sektöründe Karlılık ve Yoğunlaşma İlişkisi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(4): 70-82.
- Çiçek, H. ve Tandoğan, M. (2007). “Türkiye’de Piliç Eti Fiyatları ve Etkili Faktörler”. *Tavukçuluk Araştırma Dergisi*, 7(1): 52-57.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (2501 – ÖİK:522). DPT. Ankara.
- Ediz, Y., Önder, K. (2019). “İçecek İmalatı Sektörünün Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Düzeyi: Türkiye’nin İlk 1000 Sanayi Kuruluşu Üzerine Bir Uygulama”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 60:25-40.
- Erdem, P. (2006), *Türk Tavukçuluk Sektörü Avrupa Birliği’ne Hazır mı?*.
- Eşidir, A. ve Pirim, L. (2015). *Kanatlı Hayvancılık Sektör Raporu*.
- Esen, Ş. (2016). *Avrupa Birliği Sürecinde Türk Rekabet Hukuku ve Politikaları*.

- Gündoğdu, B. (2011). *Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hekimoğlu, B. ve Altindeğer, M. (2019). “Kanatlı Hayvan Eti Sektör Raporu Sorunları ve Çözüm Önerileri”. Samsun.
- Kaya, M. ve Yıldız, M. (2014). “Tavuğun Evcilleştirilmesi ve Türkiye Yerli Tavuk Irkları”. *Tavukçuluk Araştırma Dergisi* 11(2): 21-28.
- Kaur, B., & Arshad, F. M. (2008). The Broiler Chicken Industry in Malaysia: Some Evidences on the Structure, Conduct and Performance. *Journal of Agribusiness Marketing, Vol. 1, December 2008, p. 37-62*.
- Keskin B.&Demirbaş N. (2012). Türkiye’de Kanatlı Eti Sektöründe Ortaya Çıkan Gelişmeler: Sorunlar ve Öneriler, U.Ü.Ziraat Fakültesi Dergisi, 26(1), 117-130.
- Korkut, Ş. D., Sesli, E., Kalkan, E. (2014). “Türkiye İmalat Sanayiinde Yapı-Davranış-Performans Analizi:2003-2008”. *Rekabet Dergisi* 3(15):3-36.
- Kıratlı, H. (2021). *Hakim Durumun Kötüye Kullanılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Önder, K., Pınar, C. (2021). “Etin İşlenmesi ve Saklanması İmalat Sektörünün Firma Yoğunlaşma Bakış Açısı ile Analizi”. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi* 2(6):1-10.
- Reel, Y, (2001). *Yapı-davranış-performans Paradigması Çerçevesinde Reklamın Piyasa Yapısı Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi ve Eleştiriler*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Reklamcılar Derneği. (2021). *Türkiye’de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları 2020 Raporu*. RD. İstanbul.
- Saleem, S., Allen, A. J., Edwards, S. (2006). Market Structure Conduct Performance (SCP) Hypothesis Revisited using Stochastic Frontier Efficiency Analysis. California.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, (2021). *Kanatlı Verileri*. Hayvancılık Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Sezer, M. (03.2021). Hastavuk’tan Yatırım Atağı. *Kanatlı Veteriner Hekimliği Dergisi*, 8.
- Songur, D. Y. (2019). *Dış Ticaretin Fiyat-Maliyet Eki Üzerine Etkisi: Türkiye İmalat Sanayii İçin Bir Uygulama* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tagem, (2018). Kanatlı Hayvancılık Sektör Politika Belgesi 2018-2022. Ankara
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, (2019). *Tarım Ürünleri Piyasaları Tavuk Eti*. Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı.

- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, (2021). *Tarım Ürünleri Piyasaları Tavuk Eti*. Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı.
- Türkkan, E.(2001). Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Ukav. İ., Emeksiz, F. (2017). “Gıda Sanayi Ürünlerinin Piyasa Yapıları”. *ADYÜTAYAM*, Cilt 5 Sayı 1: 42-54
- Üstündağ, İ. (07.2020). “Şenpiliç’in yükselişi devam ediyor. Türkiye’nin en büyük 66. Sanayi şirketi oldu”. *Kanatlı Veteriner Hekimliği Dergisi*, 22.
- Vukina, T., & Zheng, X. (2015). The Broiler Industry: Competition and Policy Challenges. *Choices*, 30(316-2016-7766).
- Yaşar, M., Kiracı K. (2018). “Dünya Pazarlarında Piyasa Yapısı: Havayolu Sektöründe Rekabetin Ampirik Analizi”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(3):731-744.
- Yeni, A. (2012). *Türkiye Broyler Sektöründe Üretim Kümeslerinin Ekonomik Yapısı ve Etkinlik Analizi: Doğu Marmara Bölgesi Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yesufu, O. A., & Ayanwale, A. B. (2011). Structure, conduct and profitability of the broiler processing enterprises in as south-western, Nigeria. *Learning Publics Journal of Agriculture and Enviromental Studies*, 2(2), 1-20.
- Yolaç, S. (2004). “Yapı-davranış-performans paradigması”. *Dergipark*, c.6.s: 215-219
- Yönlü, T. (2004). *Türkiye’de Dondurulmuş Gıda Sektörü: Yapı, Davranış, Performans Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Yıldız, T. (2016). Tavukçuluk Sektör Analizi. Ankara

İnternet Kaynakları

- Abalıoğlu, E., “Lezita Yatırımıyla Üretimi ve İstihdamı İkiye Katlayacak”. <https://www.stendustri.com.tr/haberortak/lezita-yatirimiyla-uretimi-ve-istihdami-ikiye-katlayacak-h114627.html> (erişim tarihi: 20.10.2021).
- Bakırcı, Ç. M., “T. Rex'lerin Günümüzde Yaşayan En Yakın Akrabası Tavuklardır!”. <https://evrimagaci.org/t-rexlerin-gunumuzde-yasayan-en-yakin-akrabasi-tavuklardir-3121>, (erişim tarihi: 10.05.2020).
- Gündüz, T., “Banvit'ten üretime yönelik 46 milyon dolarlık yatırım planı”. <https://www.dunya.com/sirketler/banvitten-uretime-yonelik-46-milyon-dolarlik-yatirim-plani-haberi-622342>. (erişim tarihi: 01.10.2021).

Koç, A., “Türkiye’de kanatlı sektörü her yıl yüzde 8 büyüyor“. <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/401/turkiyede-kanatli-sektoru-her-yil-yuzde-8-buyuyor>, (erişim tarihi 10.08.2021).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı	Mehmet CULLUK
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Finike Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Uludağ Üniversitesi, İşletme, Bursa
Yabancı Dil	İngilizce